

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити:

Зав. кафедри _____

« ____ » _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з соматичним компонентом в англійській, німецькій та українській мовах»

студента факультету іноземних мов
спеціальності 035 «Філологія»

Освітньої програми «Філологія. Мова
та література (англійська)»

освітнього ступеня «Магістр»

Максимова Тимофія Геннадійовича

Науковий керівник:

Федорова Юлія Геннадіївна, кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
англійської філології

Рецензент:

Ладика Ольга Володимирівна, кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
англійської філології та методики
навчання англійської мови
Тернопільського національного
педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 2020 р.

МАРІУПОЛЬСКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Освітній ступінь: «Магістр»

Шифр та назва спеціальності 035 «Філологія»,

спеціалізація 035.04 «Філологія. Мова та література (англійська)»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

англійської філології

к.філол.н., доцент Федорова Ю.Г

«03» грудня 2020

р.

_____
(підпис)

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Максимов Тимофій Геннадійович

_____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи - Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць

з соматичним компонентом в англійській, німецькій та українській мовах

Керівник роботи. Федорова Ю.Г., к.філол.н., доцент

_____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затвержені наказом Маріупольського державного університету від «28» лютого 2020 року №

210

2. Строк подання студентом роботи – 01 червня 2020 р.

ВСТУП

Сучасна лінгвістика є неможливою без зіставлення вивчаємих об'єктів. Взаємне співвідношення, порівняння і протиставлення одиниць, форм, категорій, розрядів і інших мовних явищ виступає в якості обов'язкової умови характеристики кожного з них, встановлення суттєвих, формальних і смислових зв'язків між ними і конструювання мікросистем, субсистем та систем які їх об'єднують. Дане повністю відноситься й до дослідження фразеологічних одиниць. Можна також стверджувати, що в сфері фразеологічних досліджень потреба в зіставленні є вищою в порівнянні з іншими рівнями аналізу.

Актуальність роботи полягає в тому, що соматичні фразеологічні одиниці є об'єктом багатьох досліджень: це пояснюється як їх широкою вживаністю в мовленні, так і значною кількістю у фразеологічному фонді будь-якої з мов: за даними досліджень (Р.М. Вайнтрауб), вони складають 30 % усіх стійких словосполучень. Це зумовлено тим, що людині притаманно переносити знання про саму себе на навколишню дійсність, то ж через соматизми проходить процес пізнання довколишнього світу (В.В. Красних). У цьому зв'язку необхідним стає дослідження специфіки соматичних фразеологічних одиниць, які іменують різні аспекти людського буття. У даній роботі таким аспектом є інтерперсональні відносини - природні зв'язки, що виникають між людьми в процесі їх спільної життєдіяльності і які є фундаментальною ознакою людської спільноти (Г.М. Андреева, В.О. Соснін).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано в межах комплексної наукової теми кафедри: «Зміст філологічної освіти в системі підготовки вчителів англійської мови та філологів».

Метою роботи є зіставлення фразеологічних одиниць трьох мов, виявлення ступеня міжмовної еквівалентності і визначення факторів які впливають на неї.

Для досягнення даної мети були поставлені наступні **завдання**:

- 1) дослідити структурні і семантичні особливості фразеологізмів англійської,

- німецької і української мов;
- 2) проаналізувати особливості слів-назв «частин тіла», які входять до складу фразеологічних одиниць;
  - 3) виявити ступінь еквівалентності між трьома мовами і визначити фактори, які впливають на неї;
  - 4) провести порівняльний аналіз фразеологічних одиниць, до складу яких, входить частина тіла в трьох мовах.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці англійської, німецької і української мов з компонентом на позначення частин тіла, так звані соматичні фразеологічні одиниці. Дана лексико-семантична група була обрана внаслідок своєї широкої поширеності надзвичайної образності та виразності.

Предметом дослідження є семантичні і структурні особливості фразеологічних одиниць з компонентом на позначення частин тіла в англійській, німецькій та українській мовах.

Поставлені завдання, характер фактичного матеріалу та цілі вивчення потребували використання таких загальнонаукових *методів* як: описовий (аналіз фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у мовах, що порівнюються і пояснення особливостей їх будови та функціонування на даному етапі розвитку мови); зіставний (виявлення спільних, однакових й відмінних рис фразеологічних одиниць з даним компонентом мов, що порівнюються у словниковій і граматичній системах); метод компонентного аналізу (розбір значення кожної окремої фразеологічної одиниці з соматичним компонентом на мінімальні семантичні складові в кожній з мов, що порівнюються).

Практична значущість роботи полягає у вивченні схожостей та відмінностей конкретних фразеологічних одиниць декількох мов - найбільш відомий та розроблений вид зіставного аналізу в фразеології. Встановлення міжмовних фразеологічних еквівалентів різних типів відводиться та буде відводиться потребам перекладу і вивчення іноземних мов, а самі еквіваленти

фіксуються в двомовних словниках (загальних та фразеологічних), які іноді містять певну інформацію про міру еквівалентності фразеологічних одиниць та характер розбіжностей між ними.

Матеріалом дослідження стали фразеологічні одиниці з соматичним компонентом, кількість яких складає 223 і які були вилучені шляхом суцільної вибірки зі словників фразеологізмів англійської, німецької та української мов (Concise Oxford Russian Dictionary (Russian-English & English- Russian); Longman Dictionary of English Idioms; Ma Oxon, Wilson E. The Modern English Dictionary for English Speakers; Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь; Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь; Большой немецко-русский словарь / под ред. К. Лейна; Пархамович Т.В. 1000 русских и 1000 английских идиом; фразеологический словарь русского языка / под ред. А.И- Молоткова).

Апробація результатів дослідження. Дослідження було апробовано на Декаді студентської науки (березень 2020 р.) та на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Мови та літератури в полікультурному суспільстві (13 листопада 2020), а також у міжнародному виданні «Зміст філологічної освіти в системі підготовки вчителів англійської мови та філологів» (Болгарія, 2020).

Робота складається з вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури, списку використаних словників та додатків, загальним об'ємом 89 сторінок.

Перший розділ «Дослідження фразеологічного фонду англійської, німецької та української мов» присвячений тлумаченню поняття фразеологічна одиниця, виявленню її властивостей а також розгляду класифікацій фразеологізмів у трьох мовах.

У другому розділі «Особливості конотативного значення і переосмислення слів-назв частин тіла в складі фразеологічних одиниць» розглядаються особливості конотативного значення групи слів лексико-

семантичного поля «частини тіла», які входять До складу Даних фразеологічних одиниць.

Третій розділ «Порівняльний аналіз фразеологізмів лексико-семантичного поля «частин тіла» в англійській, німецькій і українській мовах» присвячений аналізу даних фразеологізмів у англійській, німецькій та українській мовах з погляду семантики та структури, виявленню особливостей їх перекладу.

Список використаних джерел нараховує 60 джерел. Список використаних словників складає 14.

У додатках представлено інформацію о фразеологічних одиницях із соматичним компонентом з еквівалентами у мовах, що порівнюються у вигляді порівняльної таблиці.

РОЗДІЛ І.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ФОНДУ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

1.1. Поняття фразеологічної одиниці та її властивості

У дослідників фразеологічного складу мов, які порівнюються, існує багата кількість поглядів відносно питання, яке займається тлумачення терміну фразеологізм. Єдиної думки щодо визначення терміну «фразеологізм» не склалося. У наукових працях зустрічаються різні тлумачення даного терміну. Найбільш загальноприйнятим є наступне визначення: фразеологізмом (фразеологічною одиницею) називається стійке словосполучення, яке виконує функцію окремого слова та яке вживається як ціле і яке не підлягає подальшому розкладу та зазвичай не допускає перестанови своїх складових усередині себе. Значення фразеологізму неможливо вивести зі значень компонентів, які його складають (наприклад «дати здачі» - нанести удар у відповідь, «залізниця» - особливий тип комунікації з рейками для потягу, шпалами та інше, а не просто шлях вимощений залізом).

Переходячи безпосередньо до складу фразеологічних одиниць, слід відзначити що як і в ситуації з визначенням терміну «фразеологізм» погляди вчених розбіжні. Такі видатні вчені як Л.П. Сміт, В.П. Жуков, В.М. Телія, М.М. Шанський та інші вносять до складу фразеології їх стійкі сполучення, Н.М. Амосова, О.М. Бабкін, О.І. Смирницький - лише певні групи, інші лінгвісти не вносять у склад фразеологізмів прислів'я, приказки та крилаті вислови вважаючи, що вони відрізняються від фразеологічних одиниць своєю семантикою та синтаксичною структурою. Часто фразеологізми є надбанням однієї мови.

Вони схожі на прислів'я, але на відміну від них не є закінченими реченнями. За допомогою фразеологічних виразів, які не перекладаються слово в слово, а сприймаються переосмислено посилюється естетичний аспект мови. Семантичне злиття фразеологізмів може варіюватися в досить широких межах: від не виокремлення значення фразеологізму зі складових його слів у фразеологічних зрощеннях (ідіомах) до фразеологічних сполучень зі змістом, який впливає із значень сполучення складових.

До того ж різниця в поглядах спостерігається в визначенні складу цих одиниць у кожній з мов. Найбільш відомими класифікаціями фразеологізмів є класифікації О. Агріколи, О.О. Чернишової і М.М. Шанського. Автори по-різному трактують віднесеність різноманітних словосполучень до фразеологізмів та ступінь стійкості словосполучень.

Так, наприклад, М.М. Шанський вносить до складу фразеологізмів прислів'я, крилаті вирази, афоризми, приказки [46, с. 3], а О.Агрікола відносить до фразеологічних одиниць прості фразеологічні поєднання, фразеологічні єдності та ідіоми [50, с. 10]. Фразеологічний словник російської мови (ФСРМ) відносить до складу фразеологізмів різні описові та аналітичні звороти мови, складні сполучники, складні прийменники, складні терміни та інші.

У цілому фразеологізм характеризується, як «сполучення слів з переносним значенням», як «стійке словосполучення з ідіоматичним значенням», як «стійка фраза». Фразеологізми володіють метафоричністю, образністю, експресивно-емоційним забарвленням [12, с. 7].

Словник-довідник лінгвістичних термінів дає наступне визначення фразеологічної одиниці - це лексично неподільне, стійке в своєму складі та структурі, цілісне за значенням словосполучення, яке відтворюється в вигляді готової мовної одиниці [38, с. 589].

М.М. Шанський вважає що до фразеологічних зворотів відносяться як стійкі сполучення, які є еквівалентними як слову, так і єдності, які в структурному та

семантичному планам уособлюють речення, тобто буквально всі відтворюванні в готовому вигляді одиниці [46, с. 3].

Фразеологічний зворот, насамперед, відрізняє від вільного словосполучення узагальненість значення всього звороту в цілому. Саме це й дозволяє виділити особливий вид значення звороту - фразеологічне значення, що не збігається з лексичним значенням слів-компонентів, його складових.

Крім того, фразеологічне значення, як правило, є не прямим, а переносним, яке виникає на базі первинних, номінативних значень слів у тих або інших вільних сполученнях.

У порівнянні з прямим значенням слів у семантиці фразеологізмів спостерігається посилення оцінюваності виражаємих найменувань, ознак, дій тощо. Наприклад: вбити - зламати хребта, перегризти горло, blow out somebody's brains, j-m den Hals/das Genick brechen.

Слід зазначити слабку розробку теорії фразеології в закордонній лінгвістиці. Різноміччя виникають навколо складу поняття фразеологічної одиниці в німецькій мові. Наприклад, словник Крюгера-Лоренца включає крім загальноприйнятих фразеологічних зворотів, і так звані приказки, що є невірним, оскільки дані сполучення є стягненими німецькими анекдотами, тобто закінченими добутками гумористичної користі [46, с. 13].

Таким чином, під фразеологічними одиницями розуміють звороти мовлення, що складаються з двох або більше слів, що володіють відтворюваністю, стійкістю складу і структури, а також цілісним значенням.

1.2. Класифікації фразеологічних одиниць англійської мови

Варто відзначити, що в англійській і американській лінгвістиці більш поширеним є поняття «set-expression», а не термін «фразеологічна одиниця» (phraseological unit), що по суті позначає одне й те саме. Поряд з останнім також

використовується поняття «ідіома» (idiom). В англійському мовознавстві воно не має вузького значення фразеологічного зрощення, а позначає всі стійкі вирази в цілому. Найбільш поширеною класифікацією англійських фразеологічних одиниць є тематична класифікація. У її рамках різними вченими виділяються групи фразеологізмів за семним складом значень. Класифікація має основні типи, сформовані за наявністю основної архісеми (наприклад, випробовувати емоції), які далі поділяються на більш приватні групи (такі як хвилювання, страх, байдужність тощо).

Класифікація за співвіднесеністю фразеологізмів з певними частинами мови (так звана значеннева класифікація) також застосовується. В основі поділу лежить приналежність основного слова вираження до будь-якої частини мови. Виділяють наступні розділи [5, с. 129]:

- 1) дієслівні стійкі сполучення: to cote to a head, to pull somebody's leg, to put one's foot down та інші.
- 2) стійкі сполучення із прикметниками: a good heart, a naked eye, a green eye, a cool head та інші.
- 3) стійкі сполучення з іменниками: in the neck of time, at the heart of something, to lose one's legs, all legs та інші.
- 4) стійкі вирази із прийменниками: at first hand, to be sick at heart, to look over one's shoulder at та інші.

Недолік даної систематизації полягає в тому, що критерій виділення стрижневого слова залишається незрозумілим.

Семантична класифікація В.В. Виноградова була перероблена

О.В. Куніним відповідно до англійської мови. Він послідовно розробляв структурний аспект англійських фразеологічних одиниць. Також, окрім вищезазначеної класифікації фразеологічних одиниць за співвіднесеністю із частинами мови, О.В. Кунін розробив і класифікацію англійських фразеологізмів з погляду їхнього походження. Ним були виділені наступні категорії: властиво

англійські (які він підрозділяє за часом виникнення на давньо-англійські, середньо-англійські, ново-англійські) і запозичені (у тому числі біблеїзми: Achilles' heel, one's own flesh and blood, грецизми тощо) [25, с. 1253-1255].

О.І. Смірницький поділяє англійські стійкі вирази на: 1) ті, які володіють яскравою експресією та емоційною маркованістю (imaginative, expressive and emotional) і 2) ті, які позбавлені цього, тобто ті, які є стилістично нейтральними. Наприклад: 1) soft in the head, a long head; 2) an apple of one's eye, give a free hand, on the other hand.

А. І. Альохіна виділяє семантичні фразеологічні серії і моделі за ознакою значеннєвої близькості (але не синонімії), наприклад, за ознакою відношення загального поняття до часткового. При цьому мовознавець враховує й структурні особливості стійких виразів. Так, А.І. Альохіна виділяє особливі дієслівні структурно-семантичні моделі з дієсловами to be, to feel, to have та іншими, групуючи їх у певні семантичні серії, наприклад, відчуття, стану, буття тощо [2, с. 7 - 15].

Наступною класифікацією є контекстологічна класифікація. Саме завдяки контекстологічному методу, Н.М. Амосова виділила серед фразеологізмів англійської мови два класи: а) клас ідіом і б) клас фразем.

Ідіоми укладають одиниці постійного контексту, у яких наявний вказівний елемент, що семантично реалізується. До того ж вони - тотожні. Обидва елементи представлені загальним лексичним складом словосполучення, яке характеризується цілісним значенням (наприклад: a mare's nest, in the howe of the night, in the nick of time, to cudgel (one's) brains) [9, с. 112].

До фразем належать одиниці постійного контексту з фразеологічно зв'язаним значенням одного із компонентів (наприклад: common sense, far cry, to knit (one's brows; dog's life, husband's tea).

В основу даної класифікації покладена специфіка внутрішніх контекстуальних зв'язків фразеологізмів. Не менш важливою є класифікація

фразеологізмів, що ґрунтується на граматичних, семантичних та структурних ознаках фразеологізмів. Ця класифікація належить перу В. Архангельського, має два види фразеологізмів:

1. Фраземи (всі фразеологізми, структура словосполучень).
2. Стійкі фрази (всі фразеологізми, структура речень).

Поділ фразеологізмів на два основних граматико-структурних класи знайшов підтримку у дослідниці української фразеології Л. Скрипник.

1. Фразеологічні одиниці, організовані за типом моделі словосполучення (радіше - речення). Семантико-структурною особливістю є співвідносність із окремим словом і функціонування в ролі члена речення [9, с. 114]. Цей різновид фразеологічних одиниць має загальну назву лексичні ідіоми (стріляний горобець, упадати в око, на всі заставки).

2. Фразеологічні одиниці - фрази, що мають організацію простих або складних речень.

І.В. Арнольд ділить англійські фразеологізми на так звані *set-expressions*, *semi-fixed combinations* та *free phrases*, що в цілому відповідає класифікації В.В. Виноградова на фразеологічні зрощення (*to be neck and neck*), фразеологічні єдності (*in the twinkling of an eye*, *get the upper hand*) і фразеологічні сполучення (*one's own flesh and blood*), відповідно [5, с. 182- 184]. Найбільш поширеними в англійській мові є фразеологічні єдності.

У філологічній літературі існує ще чимало класифікацій фразеологізмів з вузьким спрямуванням. Вони висвітлюють питання теорії фразеології лише частково.

Грамматична класифікація. Вона представлена у науковій літературі двома різновидами: морфологічним та синтаксичним.

Морфологічна класифікація. Дана класифікація заснована на співвідношенні фразеологічних одиниць з певними частинами мови (виділяються

еквіваленти іменників, дієслів, прислівників тощо).

Синтаксична класифікація. Вона передбачає поділ фразеологізмів на основі виконання ними синтаксичних функцій в реченні (підмета, присудка, додатка тощо).

Генетична класифікація. Вона передбачає групування фразеологізмів за джерелами походження. З її допомогою можна простежити етапні моменти формування літературної мови. У цій класифікації виділяють: 1) біблійні звороти; 2) запозичення з інших мов; 3) крилаті слова; 4) прислів'я та приказки тощо. Основний недолік цієї класифікації полягає в тому, що нечасто вдається визначити джерело виникнення того чи іншого звороту. Крім того, така систематизація показує лише динаміку розвитку фразеологічних одиниць і може скласти основу історичної фразеології [9, с. 116].

Стилістична класифікація. Лінгвостилістичний аспект дослідження фразеологізмів вимагає конкретизованої систематизації серіалу. Однак така систематизація не може бути покладена в основу вивчення фразеологічного фонду, оскільки лінгвостилістичний аспект складає інший план дослідження у порівнянні із загальнотеоретичним. На цій підставі стилістичну класифікацію розглядають як деталізацію основного типологічного поділу фразеологізмів. Особливу роль відіграє стилістична класифікація в процесі відтворення фразеологізмів з мови-оригіналу мовою мети - художнього перекладу.

Таким чином, класичну класифікацію фразеологічних одиниць В.В. Виноградова можна також застосовувати й до англійського матеріалу, хоча найбільш представленою в літературі є структурна класифікація англійських стійких виразів за співвіднесеністю із частинами мови. Кожний автор визначає свої критерії співвіднесеності того або іншого багатокomпонентного фразеологізму з тією або Іншою частиною мови.

1.3. Класифікації фразеологічних одиниць німецької мови

Деякі праці намагаються представити тематичну систематизацію фразеологічного матеріалу німецької мови. Прикладом подібних досліджень можуть слугувати статті К. Гельмута [54, с. 12], де автор групує фразеологізми різних структурно-семантичних типів за темами «Наші свійські тварини в приказках» і інші.

В. Фляйшер також у якості основних критеріїв фразеологічності виокремлює лексикалізацію та ідиоматизацію, як, наприклад, у словосполученнях: *sich auf die Lippen beißen*, *j-m einen Stein in den Garten werfen*, які сприймаються тільки як фразеологічні єдності. У фразеологічних зворотах, наприклад: тії *Haut und Naag* - заміна одного складового слова іншим є неможливою, як наприклад: тії *Kiaieп und Naag* - тому що значення цілого фразеологізму не можна пояснити значеннями «Haut» або «Naag». Однак, як відзначає В. Фляйшер, не всім фразеологізмам властиві перераховані ознаки; у деяких фразеологізмів спостерігається стійка тенденція до вільних словосполучень. В. Фляйшер розглядає фразеологізми також з погляду синтаксису. Вони являють собою:

а) непередикативні словосполучення

Наприклад: тії *Haut und Naag*, *Augen und Ohren*;

б) стійкі передикативні конструкції

Наприклад: *j-m auf den Fufі treten*, *j-m eins auf den Kopf geben*;

в) стійкі речення

Наприклад: *j-m die Augen aus dem Kopf quellen*. [36; с. 30], *die Augen sind der Liebe Boten*. Не менш важливою є робота відомої лінгвістки-лексикографа Р. Клаппенбах [56, с. 31 - 33], написана під впливом не лише фразеологічних досліджень російської мови, а й також робіт В.В. Виноградова. Автор робить

спробу застосувати класифікацію В.В. Виноградова для кожного структурного типу фразеології окремо: дієслівного, атрибутивного, адвербіального, парних сполучень і синтаксичних шаблонів.

У своїх фразеологічних дослідженнях В.В. Виноградов пропонує класифікацію фразеологічних одиниць за ступенем семантичного злиття. Характеризуючи особливості семантики фразеологічних зрощень і фразеологічних єдностей, він проводить аналогію між фразеологічними одиницями і словами відносно вмотивованості їхнього значення. Значення фразеологічних зрощень, на його думку, незалежно від їхнього лексичного складу і значень їхніх компонентів, є умовним й довільним, як значення невмотивованого слова. Наприклад, у науковій праці «Про основні типи фразеологічних одиниць» він відзначає, що фразеологічне зрощення представляє собою семантичну одиницю, однорідну зі словом, позбавлену внутрішньої форми. Автор відмежовує фразеологічні єдності від фразеологічних зрощень і відзначає, що в перших «цілісне значення є мотивованим». Сприйняття вмотивованості значення фразеологічної єдності опирається на усвідомлення його лексичного складу, а також на зв'язок значення цілого й значення складових частин виразу [12, с. 140 - 161].

І.І. Чернишова пропонує функціональну класифікацію німецьких фразеологічних одиниць, засновану на їхній функції та структурно- семантичних особливостях [44, с. 36]. Вона виділяє дві великі групи:

- 1) лексичні єдності й номінативні фразеологізми,
- 2) номінативно-експресивні фразеологізми.

Номінативні фразеологізми німецької мови охоплюють сталі словосполучення які володіють семантичною цілісністю на основі значень компонентів, що входять до складу єдності. Це різні атрибутивні сполучення:

назви установ, географічні назви, складні терміни та інші.

Другою підгрупою лексичних єдностей є сполучення, що виникли на основі переосмислення одного з компонентів (тобто «фразеологічні зрощення» за класифікацією В.В. Виноградова).

В обох випадках слова-компоненти, які складають єдність, мають різні значення [44, с. 38].

Друга група за функціональною класифікацією - номінативно- експресивні фразеологізми - фразеологізми, які містять семантично перетворені фразеологічні одиниці з різною структурою.

Наступною класифікацією німецьких фразеологічних одиниць є структурно-семантична класифікація, представлена І.І. Чернишовою. Вона розмежовує фразеологічні єдності, фразеологічні вирази та фразеологічні сполучення за характером значення, що виникає в результаті взаємодії структури, сполучуваності й семантичного перетворення компонентного складу.

1. Фразеологічні єдності виникають на основі семантичного зсуву значення. Нове, фразеологічне значення створюється не в результаті зміни значення окремих компонентів словосполучення, а зміною значення всього комплексу. У фразеологічній єдності поглинається й губиться індивідуальний зміст слів-компонентів [44, с. 39]. Вони утворюють неподільне семантичне ціле. Саме цьому розряду фразеології властива семантична єдність або семантична цілісність. Наприклад: *j-m den Kopf waschen* - намилювати кому-небудь шию (голову); *keinen Finger klatzen*

- не вдарити пальця об палець.

Образна вмотивованість фразеологічної єдності може із часом уплотнитися й послабшати до повної демотивації. Однак, демотивація фразеологічної єдності, як відзначає І.І. Чернишова, не впливає ні на її експресивність, ні на її

функціонально-стилістичну приналежність. Утворення цілісного значення на основі семантичного зсуву всього компонентного складу фразеологізму є загальною ознакою фразеологічних єдностей. Синтаксична структура цих фразеологізмів може мати кілька різновидів, серед яких особливо типовим є словосполучення.

Далі І.І. Чернишова розглядає два різновиди фразеологічних єдностей які мають твердо фіксовані структурні особливості. Такими фразеологізмами є (1) парні сполучення слів і (2) компаративні фразеологічні одиниці.

Парні сполучення слів становлять значний шар німецької фразеології й саме тому утворюють її специфічну особливість. Парними сполученнями слів називаються фразеологізми із цілісним змістом, що виникає в результаті семантичного перетворення сурядних сполучень, що включають два однорідних слова (іменники, прикметники, дієслова, прислівники) і, що з'єднуються за допомогою сполучника *und*, рідше *oder* або *weder...noch*. Наприклад: *tiï Haut und Naag | Blut vom Blute* та *Fleisch vom Fleische*.

Значеннєва цілісність парних сполучень обумовлена двома причинами:

- 1) єдністю образу в метафоричних парних сполученнях,
- 2) віднесеністю до тих самих або близьких понять (за наявністю синонімічних або тематично близьких компонентів) або віднесеністю до родового поняття більш високого порядку (за наявністю компонентів-антонімів).

Для парних сполучень сучасної німецької мови найбільш типовою структурою є сполучення субстантивних компонентів [44, с. 41].

Семантична цілісність фразеологічної одиниці може підтримуватися граматичними особливостями (відхиленнями від граматичного правила) і фонетичними засобами (наголос, рима (алітерація, кінцева рима, асонанс), наростання компонентів).

Компаративними фразеологічними одиницями називаються стійкі й відтворені сполучення слів, фразеологічна специфіка яких ґрунтується на традиційному порівнянні. Наприклад: vier Augen sehen mehr als zwei, nur / nichts als Haut und Knochen, er sieht nicht weiter als seine Nase reicht.

Структурно-семантична своєрідність стійких зчеплень слів даного типу полягає в тому, що характеристика властивості або дії відбувається через порівняльну групу або порівняльне підрядне речення, що вводиться сполучниками wie або als.

2. Фразеологічними виразами І.І. Чернишова називає одиниці, які за своєю граматичною структурою є предикативними сполученнями слів і реченнями. За комунікативною значимістю відокремлюють наступні різновиди:

1) загальноживані прислів'я:

Наприклад: die Augen sind groper als der Magen; hinterm Riicken mien mancher bespricht, warr ich zugeged er tat es nicht.

2) приказки типу:

Наприклад: dasrapt wie die Faust aufs Auge.

3) стійкі й відтворені вигуки й модальні вирази (аи Баске!).

Склад першої й другої груп може бути доповнений одиницями, що сходять до античної літератури й міфології, Біблії. Наприклад: den Staub von seinen FUpen schutteln, Auge um Auge, Zahn urn Zahn (Bibel), die Ferse des Achille (міф).

3. Під фразеологічними сполученнями ІХ Чернишова розуміє фразеологізми, що виникають у результаті одиничного зчеплення одного семантично перетвореного компонента. Для семантики подібних фразеологічних одиниць характерними ознаками є аналітичність і збереження семантичної окремоті компонентів. Фразеологічні сполучення можуть носити термінологічний, а також нетермінологічний характер.

Застосування семантичної класифікації В.В. Виноградова до матеріалу німецької фразеології допомогло виявити також одну досить істотну особливість німецьких фразеологічних єдностей у порівнянні з аналогічними російськими одиницями. Остання полягає в тому, що фразеологічні єдності німецької мови (частково й фразеологічні зрощення) мають більшу варіативність компонентів, ніж російські фразеологізми цих типів. (Останнє спостереження було зроблено також і відносно англійської мови).

Крім семантичної класифікації, до німецької мови також можливе застосування й функціонально-стилістичної класифікації, і розподіл фразеологізмів за їхньою етимологією на запозичені й споконвічні, які в свою чергу поділяються на давньо-німецькі та властиво німецькі. Можливим також видається розкласифікувати німецькі фразеологізми й за структурною ознакою.

1.4. Класифікації фразеологічних одиниць української мови

Розробкою класифікації фразеологізмів у Росії займалися з кінця ХІХ століття. На сьогоднішній день був розроблений цілий ряд класифікацій фразеологічних одиниць за різними ознаками.

Типи фразеологічних зворотів за вмотивованістю значення та семантичним злиттям.

Критерієм виділення типів нерозкладних сполучень слугує насамперед ступінь злиття в них окремих слів. Стійкість і нерозкладність елементів фразеологічного звороту розглядається, як правило, з двох точок зору: по-перше, з погляду їхньої значеннєвої спаяності й, по-друге, з погляду можливості морфологічних змін слів, що складають даний зворот.

За ступенем лексичної неподільності й граматичного злиття складових частин, багато дослідників (у тому числі М.М. Шанський) слідом за академіком

В.В. Виноградовим виділяють наступні типи фразеологічних зворотів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.

В особливу групу фразеологічних виразів варто внести деякі цитати, прислів'я, приказки та ряд термінологічних словосполучень, які здобувають окремі риси власне фразеологізмів: відтворюваність у тому самому складі і метафоричність. М.М. Шанський називає їх фразеологічними виразами та вносить їх до загального складу фразеології [46, с. 84].

Фразеологічні зрощення. Фразеологічними зрощеннями називаються такі лексично неподільні словосполучення, значення яких не визначається значенням окремих слів, які входять до їхнього складу. Наприклад, зміст зворотів: очертя голову - «нерозважно», держать ухо востро - «бути на сторожу», семи пядей по лбу - «розумний» і інших не є мотивованим значенням складових компонентів, тому що, наприклад, у лексичній системі сучасної мови немає повноцінних за значенням самотійно існуючих слів «востро», «очертя», «пядей». Фразеологічні зрощення виникли на базі переносних значень їх компонентів, але згодом ці переносні значення стали незрозумілими з точки зору сучасної мови. Наприклад слова «Бау» - «кут» та «Беск» - «помах рукою» є архаїзмами і не вживаються ніде окрім даного вище архаїзму. Таким чином, у фразеологічних зрощеннях втрачено зв'язок між прямим та переносним значеннями, де останнє для них стало головним. Саме тому їх важко перекладати на інші мови. Фразеологічні зрощення володіють рядом характерних ознак:

- > до їх складу можуть входити так звані некротизми - слова, які ніде окрім даного зрощення не вживаються і є незрозумілими внаслідок цього з точки зору сучасної мови;
- > до їх складу можуть входити архаїзми;
- > вони є синтаксично нерозкладними;

- > зміна їх компонентів у більшості випадків є неможливою;
- > вони характеризуються непроникливістю, тобто не допускають входу до свого складу додаткових слів.

Втрачаючи своє самостійне лексичне значення, «... слова які входять до структури фразеологічного зрощення перетворюються у компоненти складної лексичної одиниці, яка наближається за значенням до окремого слова» [4, с. 128].

Таким чином, основною ознакою фразеологічного зрощення є його лексична неподільність, абсолютна семантична зпаяність, при якій значення цілого звороту не можна вивести зі значення складових його слів.

Семантично, зрощення в більшості випадків є еквівалентом слова [49, с. 79] («своєрідним синтаксично складовим словом», за термінологією академіка В.В. Виноградова). Наприклад: поклажа руку на серце - «відверто, щиросердно», из рук вон - «погано» тощо.

Граматичні форми слів, які складають фразеологічне зрощення, можуть змінюватися. Однак на загальне значення зрощення така зміна граматичних форм не впливає.

У деяких зрощеннях граматичні форми слів і граматичні зв'язки вже не можуть бути пояснені, мотивовані з погляду сучасної української мови, тобто вони сприймаються як свого роду граматичні архаїзми. Наприклад: на босу ногу, сломя голову тощо. Застарілі граматичні форми слів (а іноді й слово в цілому) і невмотивовані синтаксичні зв'язки лише підтримують лексичну неподільність звороту, його семантичну єдність.

Фразеологічні єдності, Фразеологічними єдностями називаються такі лексично неподільні звороти, загальне значення яких певною мірою мотивовано переносним значенням слів, що становлять даний зворот. Наприклад, загальний зміст таких єдностей, як пускати пил в глаза, с пальца высосать, кровь с молоком

і інших, залежить від переносного значення окремих елементів, які становлять образний «стрижень» усього звороту.

Образність, властива тією чи іншою мірою фразеологізмам всіх типів, є результатом вживання окремих слів, що становлять фразеологізми, у переносному значенні. Однак не всі типи стійких сполучень мають однакову образність, і далеко не в кожному з них дана образність може бути мотивована її співвіднесена зі значенням окремих компонентів. Так, образність фразеологічних зрощень є вже невмотивованою та не залежить від значення елементів, що входять до їх складу. На відміну від зрощень, фразеологічні єдності «мають властивість потенційної образності». Образність фразеологічних єдностей відрізняє їх не тільки від зрощень, але й від вільних словосполучень, омонімічних за оформленням (наприклад: как снег на голову - «несподівано, зненацька» і как снег на голову - в прямому значенні).

Лексичний склад фразеологічних єдностей є неподільним. Це зближує їх із групою зрощень. Але на відміну від зрощень, частини фразеологічних єдностей можуть бути відокремлені один від одного вставкою будь-яких слів. Граматичні форми і синтаксичний лад фразеологічних єдностей є визначеними, але, як правило, мотивовані існуючими в сучасній мові формами і зв'язками (наприклад: положить зубы на полку та положить книги на полку, намылить голову та намылить руки тощо).

Заміна слів у складі єдності, а також підстановка синоніма призводить або до руйнування образності, яка властива даному звороту, або до зміни його експресивного змісту.

Фразеологічні сполучення. Фразеологічними сполученнями називаються такі стійкі звороти, загальне значення яких повністю залежить від значення складових слів. Слова в складі фразеологічного сполучення зберігають відносну

семантичну самостійність, однак є невідільними й проявляють своє значення лише у поєднанні з певним, замкнутим колом слів. Наприклад: слово «слізно» сполучається тільки зі словами «просити», «благати». Отже, один зі членів фразеологічного сполучення є більш стійким і навіть постійним, а інший — змінним. Наявність постійних і змінних членів у сполученні помітно відрізняє їх від зрощень і єдностей. Значення постійних членів (компонентів) є фразеологічно пов'язаним. Наприклад, у сполученнях «намылить голову» або «сломать шею» постійними будуть слова «намылить» та «сломать», тому що саме ці слова є основними (стрижневими) елементами і в інших фразеологічних сполученнях: намылить шею й сломать хребет. Вживання інших компонентів є неможливим (намылить лице або сломать позвоночник), це обумовлено існуючими семантичними відносинами усередині мовної системи.

Відмінність фразеологічних сполучень від фразеологічних зрощень і єдностей полягає у тому, що вони не є абсолютно лексично неподільними. Незважаючи на фразеологічну замкнутість зворотів даного типу, навіть лексично невідільні компоненти без шкоди для загального фразеологічного значення можуть бути замінені синонімом (потупить голову - опустить голову; насупить брови - нахмурить брови тощо). Це створює сприятливі умови для виникнення варіантів фразеологічних єдностей, а нерідко й синонімів.

Синтаксичні зв'язки слів у подібних зворотах відповідають існуючим нормам, за якими створюються й вільні словосполучення. Однак на відміну від останніх, ці зв'язки є стійкими, нерозкладними й завжди відтворюються в тому самому виді, семантично властиві тому або іншому фразеологізму.

Фразеологізовані звороти (фразеологічні вирази). Від власне фразеологічних, умовно можливо виділити так звані фразеологізовані звороти (вирази), які володіють не всіма розпізнавальними ознаками фразеологізмів, а

лише частиною з них: відтворюваністю в готовому вигляді і (тією чи іншою мірою) образністю. Однак, слова в них залишаються семантично повноцінними. До таких виразів відносяться, наприклад, окремі цитати, частина прислів'їв, ряд термінологічних сполучень. Всі вони здобули певну метафоричність яка все ж таки повністю виводиться із слів які складають такі вирази. Так, фразеологізовані цитати набувають узагальнено- образного сенсу, практично відірваний від первісного контексту: рожки да ножки (оставили бабушке). До типу виразів відносяться й сполучення термінологічного характеру. Але фразеологічних одиниць із компонентом частини тіла небагато. Наприклад: двенадцатиперстная кишка, тазовые кости та інші, всі вони є вузькоспеціальними, зі сфери медицини та анатомії.

Типи фразеологізмів і фразеологізованих зворотів за структурою та лексико-граматичним складом.

Структурно-граматичний склад фразеологізмів і фразеологізованих виразів. За своїм структурно-граматичним складом, фразеологія сучасної української мови є неоднорідною. За структурою всі звороти поділяються на дві великі групи:

1. Фразеологічні звороти мають форму самостійного речення: в глазах потемнело, душа в пятки ушла, хлопот полон рот та інші. У ролі речення найчастіше виступають звороти, які мають, як правило, синтаксично закінчену форму. Для цієї мети використовуються також різноманітні звороти розмовно- побутового мовлення: пришей кобыле хвост, сам себе голова та інші.

2. Фразеологічні звороти мають форму словосполучення: розводить руками; поставить на колени, брать за горло; кровь с молоком; вешать нос на квинту; попасть пальцем в небо та інші. За граматичним складом серед фразеологічних одиниць виділяють здебільшого найбільш типові різновиди:

а) звороти, які є сполученням прикметника та іменника: золотые руки, светлая голова, правая рука, ахиллесова пята, золотое сердце, двенадцатиперстная кишка та інші;

б) звороти, які є сполученням іменника з іменником у родовому відмінку: до мозга костей, в поте лица та інші;

в) звороти, які складаються з іменника та форми іменника у місцевому відмінку: море по коліно; кровь с молоком тощо;

г) звороти, які складаються з прийменника, прикметника та іменника: от всего сердца, до седых волос та інші;

д) звороти, які є сполученням дієслова з іменником у місцевому відмінку: водить за нос; попасть на зуб; семенить ногами; зарубить на носу, вешать голову, рубить с плеча й інші;

є) звороти, які складаються з дієприслівника та іменника (або іменників з прийменником): сломя голову; скрепя сердце; положи руку на сердце та інші.

Зазначені групи не охоплюють усього різноманіття лексико-граматичного складу фразеологізмів і фразеологізованих виразів. У даному випадку наведені найпоширеніші типи стійких сполучень.

М.М. Шанський у своїй книзі «Фразеологія сучасної російської мови» виділяє також фразеологічні звороти які представляють собою конструкції з підрядними сполучниками. Наприклад: как снег на голову, голова как решето, хоть глаза выколи, беречь как зеницу ока, как на ладони та інші.

Варто зупинити увагу на наступній класифікації фразеологічних одиниць - типологічній класифікації фразеологізмів. Різновидністю семантичної класифікації постає семантична типологія фразеосполучень. Спроби такої систематизації сполук слів зробили з позиції загальної фразеології М. Копиленко і З. Попова [9, с.106].

За основу класифікації автори беруть ідіоматичність, додатково враховуючи також стійкість фразеосполучень. Ідіоматичність вони розглядають як семантичне зрушення лексем у сполученнях, що можуть оцінюватися різним ступенем стійкості від найнижчого (нульового) до найвищого, що приймається за одиницю. Під стійкістю вони розуміють передбаченість елементів.

Щодо термінології. Для загального позначення сполук слів вони користуються терміном «фразеосполучення», для позначення звукової сторони слова - поняттям «лексема», а для позначення смислової сторони слова - терміном «семема». Автори розрізняють п'ять різновидів семем, які можуть виражатися лексемами: дві денотативні (Д1, Д2) і три конотативні (К1, К2, К3).

Денотативна семема відображає екстралінгвістичні явища безпосередньо. Д1 - первинна денотативна семема - реалізує своє значення без контексту прямою відповідністю денотатові (наприклад: рукав (частина одягу), ніс (частина обличчя)). Д2 - вторинна денотативна семема позначає денотат за подібністю до іншого денотата: рукав (ріки), ніс (корабля).

Конотативна семема утворюється лише у фразеосполученні, поза яким вона не може бути виявленою. Вона відображає денотат опосередковано, існуючи, як правило, поруч з денотативною семемою, що означає те саме явище. К1 - конотативна семема, що логічно зв'язана з денотативною семемою, тієї ж лексеми (куриная пам'ять - тобто пам'ять яку курки). Ю мотивується і на відміну від Д2 може виражатися іншою лексемою: погана пам'ять. К2 - конотативна семема, що не має логічного зв'язку з денотативною семемою тієї ж лексеми: по п'яній лавочке (до чого тут лавочка?), заморить червячка (де цей черв'ячок?). К3 - конотативна семема, що виражається лексемами, які не мають жодних інших семем, окрім даної: (провалиться) в тартарары, (дать) стрекача тощо.

Фразеосполучення містить в основному дві або три лексеми. Збільшення

числа лексем можливе, але такі сполучення практично не вживаються.

Знаходить застосування й класифікація на основі методу оточення. Класифікацію фразеологізмів на основі методу оточення розробив М. Тагієв. Її сутність полягає в тому, що основна увага приділяється не характеру внутрішньо фразеологічної структури а особливостям структурних зв'язків з іншими одиницями в системі мови [9, с. 113]. Таким чином, активними постають три параметри:

1. Фразеологізми з одномісним оточенням (наприклад, хоть отбавляй - волнений, желяющих, грибов, коней; до осени - (много воды утечет). Для структурного зв'язку цих фразеологізмів з іншими одиницями потрібний лише один елемент.

2. Фразеологізми з двомісним оточенням (наприклад: отец шкуру спустит тебя; у него вертелось на языке (предложение). Структурно необхідними елементами таких фразеологізмів є суб'єктивне і залежне оточення (кто + сдирал шкуру + с кого; у кого + вертелось на языке + что).

3. Фразеологізми з трьохмісним оточенням (наприклад: я приношу себя в жертву отечеству; она колет ему глаза бедностью, квартирой). Структурно необхідними елементами цих фразеологізмів є одне суб'єктивне і два залежних оточення (кто + приносит в жертву + кого + кому; кто + колет глаза + кому + чем).

Ці три групи фразеологізмів поділяються на підгрупи однорідним, неоднорідним і варіативним оточенням, всередині яких має місце детальніша рубрикація: виділяються іменники на позначення особи і не-особи; іменники на позначення власне предметів і абстрактних предметів з відповідною орієнтацією на різні граматичні форми слів і на синтаксичні конструкції. Зведення конфігурацій фразеологізмів з одномісним оточенням нараховує 41 вид, з двомісним оточенням 87, з тримісним оточенням - 14 видів. В цілому

класифікація нараховує 142 види. Користування нею ускладнене численними структурними підступами.

Чергова класифікація фразеологізмів - ґрунтується на парадигматичному, синтагматичному та дериваційному зв'язках.

Цю оригінальну класифікацію вперше запропонував Д. Шмельов, поділивши фразеологізми на сім типів:

- 1) парадигматично зв'язані (подъемный кран, сделать замечание)',
- 2) синтагматично зв'язані (закадычный друг, обложной дождь, воздеть руки)', 3) дериваційно зв'язані (глубокий страх, медвежья услуга, реветь белугой);
- 4) парадигматично і синтагматично зв'язані (подзорная труба, грецкий орех, оказать помощь);
- 5) парадигматично і дериваційно зв'язані (железная дорога, головной убор, заливаться соловьем)',
- 6) синтагматично і дериваційно зв'язані (беспробудное пьянство, ни зги не видно, кричат во всю Ивановскую);
- 7) парадигматично, синтагматично і дериваційно зв'язані (краеугольный камень, змея подколотная, бить баклуши, точить лясы, вскружить голову).

Кожна парадигма протиставляється іншій згідно з трьома ознаками, що лежать в її основі. Водночас кожна ознака має своє визначення.

Парадигматична зв'язаність словосполучень полягає в том, що всі показники належать до різних лексичних парадигм, займають цілком визначені клітинки відповідної лексичної «матриці» [9, с. 115].

Синтагматична зв'язаність передбачає наявність у словосполученні фразеологічно закріпленого елемента, тобто коли один компонент неминуче

передбачає наявність іншого (наприклад: проселочная - дорога, торный - муть, окладистая - борода).

Дериваційна зв'язаність словосполучення передбачає наявність у ньому компонента з фразеологічно зв'язаним значенням, тобто з обмеженням у сполучуваності, але не семантичним, а лексичним: з одним словами того ж тематичного ряду цей компонент сполучається, з іншим - ні (наприклад: идет снег, дождь але не роса, белые мухи).

Варто зупинити увагу на фразеології сучасної російської мови з погляду її походження.

Основу російської фразеології становлять споконвічні звороти, тобто загальнослов'янські (праслов'янські), східнослов'янські (давньоруські) і власне руські. До загальнослов'янських відносяться наступні: клевать носом; повесить нос; один как перст, водить за нос [49, с. 125], с головы до пят і інші. До східнослов'янських відносяться звороти: без царя в голове (і антонімічний с царем в голове); под горячую руку, душа в пятки ушла [49, с. 126] та інші.

Власне руськими є більшість фразеологізмів, наприклад: высунув язык; губа не дура; держать язык за зубами; зубы заговаривать; и бровью не седет; комар носа не подточит; на лбу написано та Інші.

До складу власне руської фразеології входять професіоналізми, жаргонно-арготичні звороти, діалектні вирази. Чимала їхня кількість використана у художній літературі.

Іншу частину фразеологічного складу російської мови складають фразеологізми і фразеологізовані звороти, запозичені з інших мов. Словосполучення за походженням можуть бути і запозиченими з інших мов. Насамперед, виділяються звороти запозичені з мови старослов'янського. Наприклад: притча во языцех, в поте лица, плоть и кровь, всем сердцем, как

зеницу ока [49, с. 136, 137] та інші.

Більшу групу зворотів становлять так звані фразеологічні кальки та напівкальки, тобто вирази які є дослівним (або майже дослівним) перекладом іншомовних фразеологізмів, прислів'їв, приказок. Наприклад: рука руку моєт (латинський), от всего сердца (французький).

Особливу групу становлять афоризми з античної літератури, цитати з літератури різних народів, а також вислови, приписувані видатним закордонним вченим, суспільним діячам: око за око, зуб за зуб (калька з Біблії), ахиллєсова пята (давньогрецькі міфи) і інші.

З точки зору функціональної стилістики, слід відмітити наявність функціонально-стильової класифікації, яка допомагає намітити можливі сфери їхнього використання. Цієї ж мети служить розуміння стилістичного-експресивно-стилістичного їхнього значення. Порівняно невелика група фразеологізмів може бути виділена, як міжстильова, тобто використана в кожному з функціональних стилів. Сюди відносяться, наприклад: взять в ргки та інші. З боку стилістики подібні фразеологізми можна назвати зейтральними або стилістично незабарвленими. Нейтральних фразеологізмів з компонентом -соматизмом досить мало, оскільки більшість з них є атрибутом побутової сфери спілкування.

На фоні розглянутих фразеологізмів виділяються два основні о>тясціонально-стильові різновиди зворотів: розмовні та книжкові, кожна з них додатково характеризується експресивно-стилістичною забарвленістю.

У розмовному стилі найбільшу кількість фразеологізмів становлять розмовно-побутові звороти, які характеризуються більшою образністю, мають трохи стилістично знижене забарвлення (жартівливу, жартівливо-ласкаву, а також іронічну, фамільярну). Наприклад: на барську ногу; брать (взять) за бока;

голова садовая; гнуть спину; держать ухо востро; крутить носом; во все лопатки (убегать); совать тос; пасть на сердце; хоть кол на голове тещи тощо.

Від розмовно-побутової фразеології варто відрізнити звороти, які знаходяться за межами літературної мови. Сюди відносяться словосполучення грубо-просторічного характеру а також лайливі звороти: размять бока; распустишь слюни; дать по шее; языком чесать та інші.

Наступною складовою фразеологічного фонду української мови є книжкові фразеологізми та фразеологізовані вирази. Сфера вживання фразеологічних зворотів книжкової мови набагато вужче, ніж нейтральних, міжстильових фразеологізмів. Сюди відносяться окремі звороти офіційно-лілової мови, фразеологізми науково-термінологічного типу, звороти літературно-публіцистичного характеру (рог изобилия). Фразеологічних зворотів даного типу з компонентом «частина тіла» практично немає.

З погляду стилістики до книжкової фразеології відноситься також й багато цитат з творів російських і закордонних письменників, вирази з античної літератури, із церковних книг тощо. За своєю експресивно-емоційною сутністю, деякі книжкові фразеологізми та фразеологізовані вирази всіх стилів характеризуються більшою піднесеністю, урочистістю, патетикою.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Дослідивши I розділ можна зробити наступні висновки:

По-перше, аналіз теоретичного матеріалу довів, що існують наступні класифікації фразеологізмів у лінгвістичній науці:

- а) семантична;
- б) функціонально-стилістична;
- в) тематична;
- г) типологічна;
- г) контекстологічна;
- д) класифікація на основі методу оточення;
- е) класифікація фразеологізмів, що ґрунтується на граматичних, семантичних та структурних ознаках фразеологізмів;
- є) граматична;
- ж) морфологічна;
- з) синтаксична;
- и) генетична;
- і) стилістична.

По-друге, вищезазначені класифікації можна застосувати до всіх трьох мовних систем, з деякими доробками. Так, одну з основних ознак фразеологічних єдностей російської мови (структурну усталеність) можна не ловною мірою застосувати до фразеологічних систем німецької та англійської мов, де при збереженні інших ознак, у фразеологічних єдностей можливі лексичні варіанти. За В.В. Виноградовим, фразеологічні зрощення володіють незмінністю плану вираження, а їх сукупні образні значення не виводяться з окремих значень слів які складають фразеологічну одиницю - наприклад: to kick the bucket - померти = простягнути ноги. Фразеологічні єдності ж володіють меншою злитістю

компонентів, а їх сукупне значення у певній мірі мотивовано семантикою слів які складають єдність. Наприклад: *to throw dust into smb.'s eyes* - замилувати очі комусь;. Слід зауважити відмінності англійських і німецьких фразеологічних зрощень і єдностей від російських: для них незмінність структури не є обов'язковою (компоненти можуть замінитися не втрачаючи образність та зміну сукупного значення одиниці). Фразеологічні сполучення не володіють неподільним планом вираження і їх семантика пояснюється значеннями їх компонентів. Найбільшу кількість соматичних фразеологічних одиниць зіставлених мов складають саме фразеологічні єдності.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ КОНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ І ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СЛІВ-НАЗВ ЧАСТИН ТІЛА В СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Назви частин тіла є однією з найбільших груп слів які сприяють утворенню фразеологічних одиниць. Велика кількість соматизмів, вочевидь, є загальною рисою багатьох, якщо не всіх фразеологічних систем [36, с. 113], [34, с. 75]. Соматична лексика є однією з найбільш стародавніх універсальних лексичних груп і однією з найактуальніших об'єктів дослідження в порівняльно-історичних, структурно-порівняльних і лінгвокультурологічних працях вітчизняних і закордонних лінгвістів, які виділяють цей пласт лексики зазвичай першим в лексико-тематичній системі будь-якої мов. Серед вчених які займалися даною проблемою - Ю.Ю. Аваліані, Г.В. Дибо, В.Н. Суєтенко, Ю.С. Степанов, О.В. Кунін, М.М. Шанський та інші. Причиною постійної уваги до соматизмів є той факт, що процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності і визначення себе як особи людина почала з відчуттів, що виникають безпосередньо через органи чуття і частини власного тіла. Людське тіло виявилось одним з найдоступніших для спостереження і вивчення об'єктом, і слова, що позначають частини тіла людини, так само древні, як і сама людська свідомість. За допомогою цих «інструментів» пізнання людина почала орієнтуватися в просторі і в часі, виражаючи своє відношення до світу. Еталоном просторової орієнтації людини є анатомічна орієнтація його тіла: передня частина - та, де розташовані його органи чуття, органи зору, а задня сторона - сторона спини, що відображає структурний асиметризм людського.

Вперше в лінгвістичне середовище термін «соматичний» був введений Ф. Вакком, який, розглядаючи фразеологізми естонської мови з назвами частин людського тіла, назвав їх соматичними. Він зробив висновок про те, що вони

походять з найдавніших пластів фразеології і складають найбільш споживану частину фразеологізмів естонської мови.

Терміни «соматизм», «соматичний» має різні тлумачення. Згідно широкому тлумаченню, соматизм/ соматичний [від грецького soma (somatos) - тіло], - це засоби позначення явищ, що відносяться до сфери тілесності. У вузькому сенсі, соматизм - це будь-яка значуща ознака, положення або рух особи і всього тіла людини, тобто термін, що охоплює всі форми однієї з невербальних мов - соматичної мови, що включає жести, міміку, пози, вирази осіб і різноманітні симптоми душевних рухів та станів [28, с. 49].

Термін «соматичний» використовується в біології і медицині в значенні «пов'язаний з тілом людини, тілесний» і протиставляється поняттю «психічний». У мовознавстві він починає активно застосовуватися з другої половини ХХ століття в дослідженнях, що відображають в своїй семантиці все те, що відноситься до сфери тілесності.

Назви частин тіла - найдавніший пласт лексики, що безпосередньо пов'язаний з функціонально-плотськими сторонами людського буття і відображає культурно-антропологічні особливості індивідів, що належать до тих або інших мовних співтовариств. Така лексика називається соматичною, тобто позначає частини тіла людини і прояву його організму, і є однією з цікавих лексико-семантичних груп. Ця група відноситься до основного словарного фонду, який складався протягом багатьох тисячоліть і який відображає не тільки знання носіїв мови про навколишній світ, але і їх уявлення про себе і про свій організм.

Група соматизмів, як один із самих архаїчних і стійких до змін компонентів лексичної системи, завжди використовувалася і використовується при вирішенні багатьох важливих проблем історії мови, зокрема для встановлення

спорідненості мов. Ця лексико-семантична група краще за будь-яку інше демонструє процес утворення вторинних значень, семантичний зміст яких зв'язаний з людською діяльністю.

Цікавим є той факт, що в мовах які зіставляються, на першому місці за фразоосвітньою активністю знаходяться слова які позначають наступні частини тіла: руки, очі, голова. Цю обставину неможливо пояснити внутрішньолінгвістичними причинами. Названі компоненти найбільш прямо відповідають почуттєвим (око) і логічним (голова) шаблям пізнання, а також мірилу його істинності - практиці (рука).

Ці компоненти фразеологічних одиниць, у своєму самостійному вживанні, відносяться до високочастотної зони лексичного складу, до його найбільш давньої, споконвічної та соціальної значимої частини. Як правило, це багатозначні слова, окремі переносні значення яких у більшому або меншому ступені відчутні і в фразеологічних значеннях окремих фразеологічних одиниць. Однак вирішальну роль грають, безсумнівно, їх головні, первинні, прямі значення.

За даними А. Блюма, соматичні фразеологізми представляють у сучасній англійській мові величезну групу. Найбільш частотним за використанням соматизмом є «hand». Далі за частотністю впливають «head», «eye», «face», «arse» («ass», «butt»), «foot», «nose», «finger», «heart». Інші соматизми («leg», «arm», «back», «bone», «brain», «ear», «tooth», «skin», «shoulder», «neck», «tongue») вживаються рідше, однак, їх фразоосвітня активність є досить великою [11, с. 1].

За даними М.А. Пеклер і А.Д. Рахштейна, серед 17 найбільш частотних іменників, які входять до складу російських фразеологічних одиниць виявляються 8 лексичних соматизмів, а серед відповідних 17 німецьких

іменників їх виявляється 11. Це відповідно, за порядком: око, рука, голова, нога, язик, ніс, вухо, серце, кров, плече - Auge, Hand, Kopf, Fur, Bein, Mund, Nase, Ohr, Herz, Hals, Finger, Boden [35, с. 15], [36, с. 116]. Менш частотними є компоненти: Zunge, Blut, Rucken, Zahn - рот, палець, обличчя, волосся, зуби.

Отже, частини тіла і їх назви в різних мовах фігурують не тільки в буквальному значенні: вони мають також і символічний характер. Використовуючи назви частин тіла в переносному значенні - в якості порівняння, метафори, в ідіомах, прислів'ях, люди намагаються повніше передати свої думки або зробити більше враження від сказаного. Носії мови вдаються до слів, які називають їхні органи для опису найрізноманітніших сфер дійсності, включаючи емоції. Власне тіло для людини ближче всього, з ним порівнюють, коли говорять про щось максимально знайоме. Наприклад: вираз - to have something at one's fingertips - etwas an den Fingern herzählen

- знати, як свої п'ять пальців - говорить саме за себе.

Органи людського тіла можна по-різному класифікувати та виділяти їх у групи за різними ознаками. Наприклад, є органи які приймають інформацію ззовні - це очі, вуха, ніс. У цьому не беруть участь, навпаки, живіт, плечі й ноги. Язик - орган, відповідальний за передачу інформації. Тому на язик посилаються, коли говорять про її надходження від мовця. Є, наприклад, органи які виконують рухи та жести потрібні для спілкування. Інші в цьому не беруть участь. Всі частини тіла необхідні для діяльності людини. Наприклад, можна часто почути фрази: «у тебе що, рук немає?» або «у тебе ніг немає?», «where were your eyes?». Ці вирази вживаються іронічно, коли людина не виконує те, про що її просять або не йде будь-куди.

Виділяють два основних семантичних типи жестів: комунікативні й симптоматичні. До першої групи відносяться жести, які надсилають інформацію,

що жестикулюючий навмисно передає адресатові. За своєю природою ці жести є чисто діалогічними {погрозити кулаком, понадити рукою, показати мову, показати пальцем, підморгнути, поклонитися, покрутити пальцем у скроні тощо). Жести другої групи - симптоматичні - свідчать про емоційний стан мовця. Прикладами симптоматичних жестів є: відкрити рот (від здивування), стиснути губи, кусати губи, тарабанити пальцем по столі. Симптоматичні жести займають проміжне місце між фізіологічними рухами та комунікативними жестами. З рухами їх зближує те, що прояв будь-якої емоції споконвічно є фізіологічним,

У різних культурах ті самі жести можуть мати зовсім різне значення. Це найчастіше створює більші проблеми в міжкультурному спілкуванні та пояснює наявність фразеологічних псевдоеквівалентів у мовах, які зіставляються.

Міміка являє собою зміни вираження обличчя людини. Вона дозволяє виразити усі універсальні емоції: сум, щастя, відразу, гнів, подив, страх і презирство.

В анатомічному змісті частин тіла дуже багато. Але більшість з них стали відомими навряд чи раніше, ніж 100-150 років тому. Ці назви не поширені в мовленні непрофесіоналів, не ввійшли в приказки, прислів'я, ідіоми, художні твори і тим більше в легенди та міфи. Символічне значення мають тільки частини тіла, у традиційно мовному розумінні, які можна визначити як зовнішні органи тіла, за винятком слова «серце».

► В дисертаційному дослідженні А.М. Кочеваткіна, яке присвячене лінгво-

географічному аналізу соматичної лексики вся соматична лексика залежно від характеру об'єкту номінації розподілена по наступних групах та розрядах:

1. Сомонімічна лексика. Сомонімія є найкрупнішим розділом соматичної лексики багатьох мов. Вона служить для позначення частин і зон

людського тіла. Вся сукупність сомонімічної лексики залежно від приналежності до відповідної сфери об'єктів, що позначаються, розподіляється наступним чином:

1. Назви, що є загальносистемними позначеннями: лексеми, що позначають тіло людини.

2. Назви голови і її частин.

3. Назви шиї і тулуба людини. 4. Назви верхніх кінцівок.

5. Назви нижніх кінцівок.

2. Остеонімічна лексика. Остеонімічна лексика служить для номінації кісток людського тіла і їх з'єднань. Залежно від приналежності до відповідної сфери об'єктів, що позначаються, її можна розподілити за такими напрямками:

1. Назви кісткової системи людського організму в цілому.

2. Назви кісток голови.

3. Назви кісток тулуба.

4. Назви кісток верхніх кінцівок.

5. Назви кісток нижніх кінцівок.

3. Спланхнонімічна лексика. Завданням спланхнонімічної лексики є найменування внутрішніх органів людського організму. Вся сукупність спланхнонімічної лексики залежно від приналежності до відповідної сфери об'єктів, що позначаються, розташовується так:

1. Назви внутрішніх органів в цілому.

2. Назви травних органів.

3. Назви дихальних органів.

4. Назви сечостатевих органів.

4. Антонімічна лексика. Антонімічна лексика служить для номінації кровоносної системи людського організму. Дана лексико-тематична група

складає саму нечисленну частину в системі соматичної лексики багатьох мов.

5. Сенсонімічна лексика. Сенсонімічна лексика служить для позначення органів чуття людського організму. Разом з ангионімічною сенсонімічна лексика складає одну з нечисленних груп в системі мов і залежно від приналежності до відповідної денотативної сфери об'єктів, що позначаються, поділяється таким чином:

1. Назви органів зору.
2. Назви органів слуху.
3. Назви органів нюху і органів смаку.
3. Назви органів дотику.
4. Лексика, що позначає хвороби, недуги і прояви людського організму.
5. Назви хвороб і недуг людини.
6. Назви проявів людського організму.

Таким чином, соматична лексика є цілісною системою, яка має постійну кількість об'єктів номінацій і яка призначена для позначення конкретного складу лексичних одиниць. Якщо перший показник не залежить від своєї мовної приналежності і може повністю співпадати в різних мовах, то другий знаходиться в прямій залежності від індивідуальних особливостей конкретної мови і розрізняється як в кількісному, так і в якісному відношенні.

За семантичними ознаками виділяють десять лексико-семантичних груп соматизмів:

- характер;
- фізичний стан;
- відчуття-стан;
- відчуття-відношення;
- якісна характеристика людини;
- розумова діяльність;

- портрет;
- дії і вчинки людини;
- соціальне положення;
- ступінь віддаленості від об'єкту.

Виділені лексико-семантичні групи дозволяють диференціювати як загальні риси, властиві всьому мовному колективу, так і специфічні особливості фразеологізмів-соматизмів в різних мовах.

Ю.Д. Апресян и В.Ю. Апресян виділяють сім систем, функціонування яких відбувається за участю якого-небудь органу або органів: 1) сприйняття (органи тіла «сприймати»);

- 2) фізіологія (тіло в цілому, «відчувати»);
- 3) моторика (частини тіла, «робити»);
- 4) бажання (воля, «хотіти»);
- 5) інтелект (розум, «думати про»);
- 6) емоції (душа, «відчувати»);
- 7) мова (мова, «говорити»).

Автори відзначають специфіку взаємодії вказаних систем, яка виявляється в тому, що:

- а) вони утворюють послідовність систем, що ускладнюється (від сприйняття до мови);
- б) найскладнішою системою є емоції, оскільки будь-яке душевне переживання активує всі інші системи людини;
- в) один і той же орган може обслуговувати ряд систем.

Н. В. Лугова у праці «Національно-культурні особливості одиниць фразеологізмів сфери психоемоційного стану» включає групу соматизмів до складу лексико-семантичної групи тієї, що описує людину. Разом з соматизмами

в цю групу вона відносить наступні - нервова і серцево- судинна система людини; речовини людського організму; рослинність на тілі людини; розумово-психічне і духовне життя людини; антропоніми.

На думку деяких вчених соматизми відносяться до концепту Я-фізичне, яке складається із наступних компонентів:

1. Організм людини.
2. Фізичне сприйняття.
3. Здоров'я. Самопочуття.
4. Фізичні можливості і стани людини:
  - 4.1. Фізичні можливості;
  - 4.2. Стани.
5. Зовнішній вигляд людини. 6. Фази людського життя.
7. Потреби, звички.
8. Рухи, положення тіла.

Ядро соматичної лексики включає три розряди назв:

1. Загальні позначення тіла/ частку людського тіла і назви, пов'язані із специфікою чоловічого і жіночого тіла;
2. Позначення внутрішніх органів, які забезпечують життєздатність і життєдіяльність людського організму;
3. Позначення матерії (субстанції) тіла людини і його органів.

У широко відомій класифікації понять, розробленою Р. Халлігом и В. фон Вартбургом, лексика представлена в рамках трьох сфер:

1. Всесвіт.
2. Людина.
3. Всесвіт і Людина.

Соматизми в строгому сенсі слова локалізуються у сфері «Людина» під

рубрикою «Людина як жива істота» і входять в 10 тематичних груп (організм, вік, здоров'я, гігієна, фази життя і ін.).

В соматичній фразеології уживаються найменування частин тіла, з функціями яких чоловік стикається повсякденно. Від важливості і функцій тих або інших органів або частин тіла залежать кількість і тематичне різноманіття груп фразеологічних одиниць, що включають відповідні соматизми. Відмітною особливістю фразеологізмів слід вважати їх здатність передавати прояви духовного і матеріального життя за допомогою слів-компонентів, що позначають фізичні, матеріальні процеси, властивості, стани, що сприймаються зором, слухом, що доступно кожній здоровій людині. Такими і являються слова-соматизми. Лексико-семантична база фразеологізмів багато в чому визначається історичним устроєм життя, етнографічними особливостями народу. Деякі вчені виділяють натуральні соматичні і конвенціональні соматичні фразеологізми. Натуральні соматичні фразеологізми - вираз фразеологізмів, що виникають в будь-якій мові стихійно, незалежно від інших мов. У основі їх формування знаходяться 3 чинники:

1. навколишня дійсність (спостережувані людиною явища природи, особливості еволюції тваринного і рослинного світу);
2. загальні закономірності епохального розвитку світу (глобальні історичні події загальносвітового значення);
3. індивідуальні ознаки людини (його фізичні, психологічні, характерологічні особливості).

Конвенціональні соматичні фразеологізми (від латин, *convencionalis* - відповідний договору, умові) - фразеологізми, відповідні сталим традиціям, пов'язані із специфічними умовами розвитку певного народу: особливостями історичного розвитку даної спільності, перетвореннями матеріальної і духовної

культури (умовами побуту, сімейного устрою, господарювання і тому подібне), релігійними віруваннями, специфікою традиційних уявлень про світ (народних звичаїв, обрядів). Конвенціональні соматичні фразеологізми не тільки демонструють національно-культурну специфіку мови, але і дають цікавий і важливий матеріал для перекладачів.

Лексика мови, що визначає компонентний склад фразеологічних одиниць, тісно пов'язана з навколишнім світом. Тому відправною крапкою є положення про те, що найбільш активними в утворенні фразеологізмів є лексеми-соматизми, що викликають образні асоціації, - з інтелектом, фізичною працею, життям, відчуттями, а також асоціації, пов'язані із сприйняттям миру, його пізнанням і зміною.

Лексико-семантична група «соматизми» володіє дуже високою активністю фразеологізму - одиниці фразеологізмів з компонентом- соматизмом складають більш ніж значну частину від загальної кількості фразеологізмів в українській мові. В багатьох класифікаціях соматизмів і розподілах їх на групи та розряди важливу роль відіграє класифікація органів людського тіла, в залежності від якої класифікуються і лексеми що їх означають. Але органи людського тіла можна по-різному класифікувати і виділяти їх в групи по різних ознаках: наприклад, є органи, що приймають інформацію ззовні, - це очі, вуха, ніс. У цьому не беруть участь живіт, плечі і ноги. Мова - орган, що відповідає за передачу інформації. Тому на мову посилаються, коли говорять про надходження інформації від того, хто говорить. Є, наприклад, органи, які виконують рухи і жести, потрібні для спілкування. Інші в цьому не беруть участь. Проблема класифікації соматизмів досить складна, тому на наш час є декілька класифікацій, які ми і роздивились вище.

Голова/ head/ Корі керує мисленням і розумом. У зв'язку із цим впливає

основне конотативне значення соматизму, воно позначає розважливість і розум або їх відсутність, наприклад: to have a good head for something - einen klaren/offenen, Kopf haben / nicht auf den Kopf gefalien sein - мати ясну голову;; або to have a good head on one's shoulders - seinen Kopf fur sich haben - мати свою голову на плечах. Значення здатності зосередитися, волі відображується в таких фразеологічних одиницях: to lose one's head — den Kopf hangen lassen/ den Kopf verlieren - повісити голову/ похнюпити голову; to keep one's head - sich deshalb nicht den Kopf wegreiffen - не губити голів; to bury one's head in the sand - den Kopf in den Sand stecken - зарити голову в пісок. Найчастіше «голова» здобуває значення «життя», оскільки є життєво-важливим органом: etwas mit seinem Kopf bezahlen - поплатитися головою. Додаткове значення вносить сема переваги, закладена в понятті, наприклад: to carry one's head high - den Kopf hochhalten/aufrechthalten - високо тримати голову (тобто триматися гідно); to wash one's head -j-m den Kopf waschen — намити голову/ шию кому-небудь (вилаяти, тим самим принизивши, кого-небудь). Необхідно відзначити, що серед аналогів російських фразеологізмів про голову на англійській та німецькій мовах, іноді їй відповідає саме голова, а іноді мозки: ламати над чим-небудь голову - to cudgel one's brains over something - sich den Kopf iiber etwas zerbrechen.

Волосся/ hair /Нааг можна розглядати як можливий атрибут голови, так і самостійно. Звичайно, перебуваючи у складі фразеологічної одиниці, слово здобуває значення будь-якої емоції. Наприклад, страху: one's hair stood on end - die Haare stehen zu Berge - волосся сторчма встають; досади: to tear one's hear out - sich die Haare ausraafen - рвати на собі волосся. Окремою семантикою володіє одне волосся, або волосок: він має значення чогось малого, іноді неважливого: to split hairs - Haare spalten - чіплятися до дріб'язків; urn kein Нааг - ні на волосся; by a hair - ит еіп Нааг - на волосок.

Очі/ eyes/ Augen і їх відкритість символізує одержання інформації і її вірогідність: sharp eye - гостре око; to be all eyes - ganz Auge sein - дивитися в усі очі/ дивитися в обоє (очей) - бути уважним, пильним, дивитися з більшою увагою; to open somebody's eyes to something - j-m die Augen öffnen (über) - відкрити/розкрити очі на щось. Очі є й важливими виразниками емоцій і почуттів, отже, велика кількість фразеологічних одиниць із даним компонентом, що відображають зміну емоційного стану людини. Наприклад, подив: an eye-opener - die Augen aufreißten — витріщити очі; бажання: with an eye to doing something - die Augen brennen ihm danach - покласти око на що-небудь/ очі загоряються', заздрощі і недоброзичливість: the envy eye/green eyes - ein böses Auge haben - лихе око. Слід зазначити, що в німецькій і українській фразеології, є велика кількість фразеологічних одиниць із компонентом «очей», що позначають смерть: die Augen schließen - закрити очі навіки.

Ніс/ nose/ Nase - порівняно малий орган і єдиний, котрий виступає на обличчі. Першим його значенням є позначення близькості, часто пов'язане з одержанням інформації. Наприклад: not to see beyond the end of one's nose - nicht über die eigene Nase hinaus sehen - далі власного носа не бачити; to stole something under one's nose - j-m etwas vor der Nase wegschnappen/ wegnehmen) - стягнути що-небудь у кого-небудь з-під носа. Друга символіка носа - нездорова цікавість, пороки: to stick /poke one's nose into other people's affairs - seine Nase in alies stecken - сунути свій ніс не у свою справу. Необхідно відзначити й наступне значення: to look down one's nose at somebody/ with one's nose in the air - die Nase hoch tragen (aufwerfen/ einspannen) - задирати ніс, величатися.

За допомогою рота/ mouth/ Mund виробляється мовлення. Це і є його символічне значення в мовах що зіставляються: to keep one's mouth shut-j-m den Mund stopfen - заткнути рот; набрати в рот води - er kann nicht den Mund

aufkriegen.

Зуби/ teeth/ Zahn - це найдавніша емблема агресивної та захисної сили. Наприклад: to show one's teeth - einen Zahn gegen j-n haben/ die Zahne fletschen - мати зуб проти кого-небудь/ скалити зуби; an eye for an eye, a tooth for a tooth - Aug(e) um A ug(e), Zahn um Zahn - око за око, зуб за зуб; armed to the teeth - bis auf die Zahne bewaffnet sein - збройний до зубів.

Вуха/ ear/ Ohr, як і око, - орган який сприймає інформацію ззовні (тільки не зорову). Тому в основному, фразеологізми пов'язані із цим органом уживаються, щоб позначити здатність дізнаватися й слухати: to be all ears - (ganz) Ohr sein/ mit beiden Ohren horchen (auf etwas) - в усі вуха слухати; etwas zu einem Ohr herein zum andern hinauslassen - в одне вуха влетто, в інше вилетиш. Неймовірним є той факт, що вуха асоціюються з таємницею, з бажанням її вивідати: to pick up somebody's ears - die Ohren spitzen - насторожити вуха. Також вухи є символом чогось крайнього (певно це пов'язане з їхнім маркірованим розташуванням як на голові, так і у вертикальному відношенні: ця частина тіла розташована вище майже всіх інших): to be over head and ears in love - bis über die Ohren verliebt sein - закохатися по вуха; to be up to the ear in work - viel um die Ohren haben - по вуха загрузнути в роботі/ бути по вуха в роботі.

Язик/ tongue/ Zunge символізує спілкування, передачу інформації - це його перший символічний зміст, наприклад: to have lost one's tongue - die Zunge verschlucken - язика проковтнути; the word is on the tip of my tongue

- etwas auf der Zunge haben/ das habe ich auf der Zunge - на язиці вертиться. Часто у фразеологізмах має значення орган, винний в зайвій балакучості. У цьому випадку в нього негативна семантика (другий символічний зміст): to wag one's tongue - sich die Zunge verbrennen - язиком тріпати/ чесати; to hold one's tongue - die Zunge im Zaum halten - тримати язика за зубами; a clever

tongue will take you anywhere - beredter Mund geht nicht zugrund - язык до Києва доведе; a fool's tongue runs before his wit - das Herz auf der Zunge haben (або tragen) - язык мій - ворог мій; to loose one's tongue - eine lose Zunge haben - розв'язати язика/ бути не здержаний на язык.

Серце/heart/Herz - орган із символікою почуттів, переживань, настроїв. Наприклад, щирості: from the bottom of one's heart - von ganzem Herzen - від чистого серця; with all one's heart - aus ganzem (або vollem) Herzen - від усього серця, від всієї душі; болю: heart is bleeding - ihm tat das Herz im Leibe weh - серце кров'ю обливається; to eat one's heart out - das Herz dreht sich mir im Leibe um - серце болить; удачі: to win one's heart - j-s Herz gewinnen

- скорити серце; переживання: to take something to heart - sich etwas zu Herzen nehmen - приймати що-небудь близько до серця. Даний соматизм також часто використовується для опису характеру людей: to have heart of gold/ big/ soft/ kind heart - ein Herz haben/ viel Herz haben/ein Herz im Leibe haben/ ein Herz im Busen tragen - мати золоте / добре / велике серце. Частіше вживання слова «серце» говорить про позитивні якості людини. Досить часто серце пов'язане з поняттям любові: to open one's heart to - sein Herz an j-m verloren haben/ j-m das Herz Uffnen - відкрити серце/ віддати комусь своє серце; to break one's heart - j-n ins Herz treffen - розбити серце. Слід зазначити сильну фразеологічну еквівалентність російського слова «душу», у росіян воно асоціюється із серцем, наприклад: аналоги російського виразу «душаушла в пятки» - one's heart sank into one's boots - er tragt sein Herz in der Hand; а «излить душу» - to bare one's heart - jemand das Herz ausschuetten.

Рука/ hand/ Hand грає практично універсальну роль: це слово вживається з різними значеннями, найбільш частими з яких є - спілкування, майстерність, діяльність, обмін, тобто практичне застосування думки. Особливо багато

фразеологічних одиниць, що містять даний соматизм, зі значенням «знаходження чого-небудь у кого-небудь і одержання», наприклад: to take something in hand/lay hands on - die Hand auf etwas legen -накласти руку на що-небудь/ прибрати що-небудь до рук/ взяти у свої руки; to hold well in hand - j-n (або etwas) in der Hand haben (або halten) тримати у своїх руках; to take oneself in hand - sich in die Hand nehmen - взяти себе в руки; hands off! - Hand von der Butte! - руки ладь; to fall/ get into somebody's hands - in j-s Hand fallen/ j-m in die Hande fallen/j-m in die Hand laufen - потрапитися в/ або лабети. Значення «діяльності» (наприклад: to give a free hand - freie Hand haben —розв'язати руки; to be tired/ bound hand and foot - an Handen und Fiifien gefesseit / gebunden sein - бути зв'язаним по руках і ногах) і «майстерності», якості роботи особливо чітко простежується на прикладах з російської мови: золоті руки, з рук геть погано, руки не доходять до чогось, не покладаючи рук. Значення спілкування й обміну відбито в таких фразеологічних серіях: change hands - von Hand zu Handgehen - переходити з руку руки/ходити по руках/з рук у руки; at first/ second hand - etwas aus erster/ zweiter/ drifter Hand (erfahren, wissen, kaufen) - з перших/ других/ третіх рук (довідатися, знати, купити що-небудь). Руки позначають і матеріальне втілення намірів: to seek somebody's hand in marriage - um die Hand anhalten /bitten - просити руки; to wash one's hands of - seine HDnde in Unschuld waschen - умити руки. Особливий інтерес представляє розподіл на ліву й праву руки: not to let one's left hand what one's right hand does - ліва рука не відає, що творить права; бути чиеюсь правою рукою - er ist seine rechte Hand.

Плечі/ shoulders/ Schultern символізують відповідальність, працьовитість, ношу, що на них лягає: звалити щось на плечі, до снаги, із плечей геть, як гора із плечей звалилася. Ні в англійських, ні в німецьких стійких виразах плечі не мають таку яскраво виражену символіку. Однак, даний соматизм досить часто

зустрічається у фразеологічних одиницях типу: to have one's head screwed on one's shoulders on the right way - seinen Kopf für sich haben - мати свою голову на плечах.

Нога в російській мові - основне слово для позначення нижньої кінцівки цілком, а в англійській і німецькій мовах нижню кінцівку ділять на дві зони й застосовують для їхнього позначення відповідно по двох слова: leg/ Bein (верхня частина) і foot/ Fuss (нижня частина, стопа).

Нога символізує рух, швидкість. У сталих виразах ноги часто протиставляються голові та пов'язаному з нею ментальному початку в людині, як діючий і механічний орган - розумному: little wit in the head makes much work for the feet - was man nicht im Kopf hat, muß man in den Beinen haben - дурна голова ногам спокою не дає. Соматизми висвітлюють значення стійкості або нестійкості (як у прямому, так і в переносному значенні) і впевненості в собі: to stand on one's own two feet - mit seinen Beinen auf der Erde bleiben/ fest auf den Beinen stehen - стояти обома ногами на землі; to feel/ find one's feet - festen Fuß fassen - знайти (твердий) ґрунт під ногами; to get back on one's feet - auf die Beine kommen - устати на ноги; to cut the ground from under one's feet/to pull the rug from under one's feet - auf wackligen Füßen stehen - вибити ґрунт з-під ніг; to be with one foot in the grave - mit einem Bein im Grabe stehen/ mit einem Fuß unter der Erde (або im Grabe) stehen/ auf den letzten Fuß gehen - стояти однією ногою в могилі.

Пятка/ heel/ Ferse як частина ноги задіяна частіше в російській мові: быть под пятой у кого-либо - to be under one's thumb (под большим пальцем) - einen krummen Rücken vor j-m machen (гнуть спину); hard on one's heels/ on the heels of/ on the neck of - j-m auf dem Fieße folgen - йти по п'ятах за кем-либо.

Семантика правого та лівого відносно ноги (як і руки), вочевидь, є універсальною для всіх мов, що зіставляються, наприклад: to get up with one's left foot foremost - er ist wohl lieute mit dem linken Fieße aufgestanden/ er ist mit dem linken

Bein aufgestanden - устати з лівої ноги. «Лівий» у цьому випадку означає щонебудь неправильне.

Згадування колін/ knee/ Кпіе часто є символікою приниження, підпорядкування, рабства, боягузтва. Наприклад: to bring somebody to his knees - j-n auf die Knie zwigen - поставити кого-небудь на коліна.

Слід зупинити увагу на такій категорії як фразеологічна синонімія. У середині цієї категорії різняться більш спеціальні види синонімів, виділені, поперше, з урахуванням відмінності чи тотожності структури та лексичного складу компонентів, по-друге, на основі семантичних і стилістичних взаємозв'язків у даних фразеологічних одиниць, і по-третє, за шляхом їх виникнення у мові.

Фразеологічні синоніми, які повністю збігаються за своєю структурою та майже повною тотожністю лексичного складу крім одного чи кількох змінних компонентів, отримали назви структурних синонімів, наприклад: den Mund, das Maul, die Klappe, die Fresse, den Rand, den Schnabel, die Schnauze halten - мовчати.

У фразеологічних одиниць із характерними структурними ознаками типу компаративних фразеологізмів та парних поєднань рівнозначні синоніми закономірно утворюють одноструктурні одиниці: sein Mund geht wie ein Muhlwerk = sein Mund geht wie eine Drehsperre.

Крім рівнозначних синонімів, у фразеологічній системі сучасної німецької мови є фразеологічні одиниці, які виражають хоч і одне поняття, але відрізняються один від одного семантичними відтінками. Фразеологічні одиниці даного типу називаються идеографічними фразеологічними синонімами. Семантичні відтінки значення фразеологічних синонімів є другорядними додатковими елементами, які виділяються у значенні. Ці семантичні відтінки можуть змінювати фразеологічні синоніми в різних планах та, насамперед, це стосується інтенсивності що характеризує дії, наприклад: j-m den Kopf verdrehen

-j-s Herz gewinnen - die Herzen brechen. Крім розглянутих різновидів синонімів у мові також спостерігаються стилістичні фразеологічні синоніми. Стилiстичні синоніми характеризуються наявністю загального значення з додатковими стилістичними відмінностями. Вони виникають, по-перше, в одноструктурних синонімах з варіацією компонентів внаслідок різної функціонально-стилiстичної приналежності слів які видозмінюються. Особливо типовими є фразеологізми з варіацією субстантивних компонентів. Останні зазвичай є іменниками однієї групи слів.

В залежності від того, до якої сфери вживання належить компонент - літературної мови, спеціальної лексики, територіальних діалектів — змінюється стилістична характеристика фразеологізму. Прикладом для ілюстрації даного положення можуть бути наступні синоніми: den Mund halten, die Schnauze halten, die Pappe, die Gusche halten. Усі вони мають одне спільне значення «мовчати», але відрізняються в стилістичному плані. Якщо одиниця den Mund halten належить до літературно-розмовної сфери спілкування, то всі інші синонімічні їй фразеологізми вживаються в фамільярній, розмовній сферах мови. Їх зразковими еквівалентами у російській мові є: «держать язык за зубами, заткнуться» тощо. Другим планом стилістичних фразеологічних синонімів є різнооформлені одиниці тотожні образу змісту, але диференційовані в функціонально-стилiстичному відношенні, наприклад: die Augett schlieften, die Seele aushauchen.

Повертаючись до фразеологізмів з варіацією субстантивних компонентів, варто відзначити, що дані варіації спостерігаються в одноструктурних синонімах і можуть мати наступні різновиди:

1. Варіація числа іменників.

Наприклад: ein Naag або Naare in der Suppe finden, die Hand або die Hande im Spiel haben.

2. Варіація прийменникової або безприйменникової конструкцій.

Наприклад: die Achsel zucken або mit den Achseln zucken, ihm brennen die Nagel або ihm brennt etw auf den Nageln.

3. Варіація прийменників і управління відмінками в прийменникових конструкціях.

Наприклад: mit Kopf durch чи gegen die Wand rennen.

4. Варіація повної та скороченої форм фразеологізму.

Наприклад: sieht mit j-m haben (розмовний) - повна форма: sich mit j-m in der Naaren haben; einem um den Hart geben «оточувати будь-кого лестощами» - повна форма: einem mit der Hand um den Bart gehen. Варіації словоформ у компонентів не впливають на значення і функціонально- стилістичну приналежність фразеологізмів. Варіації такого типу є не фразеологічними синонімами, а структурними варіантами фразеологічних одиниць. Порівняємо три наступних уривки:

«Gehn Sie taï zu der Konigin, Ihrer Mutter...» - «Was ist denn los, um Gottes willen!» - «Ich werde mir den Mund nicht verbrennen» (H Mann, «Henri

IV Jug».) Er gab dem Beamten sogar zu versfehen, er moge sich nur nicht die Zunge verbrennen, man konne nie wissen, mit wem man es zu tun habe (H. Mann «Pr. Unr») «Jhre Nase ist zu lang», sagte Henri, als sie fort war. «Und meine erwiederte Margo abwiesend, denn die Nase der anderen war nicht longer, nur grader war sie als ihie ergene. Er bemekte, da? ihm die Zunge ausgerutcht war (H.Mann «H. IV, Jug»). Усі три фразеологізми з наведених вище уривків є синонімами і перетворюються в цілому як «проговоритися». Різниця полягає у тому, що за структурною ознакою фразеологічні одиниці з першого і другого уривків є одноструктурними, а пара перших і трьох - різноструктурними.

Наступні приклади позначають, що дані синоніми, будучи

одноструктурними, відрізняються за стилістичними відтінками: Wenn ich raufkom, sag ich. Aber halt deinen Mund. Das wird sonst schlimm, auch für dich und für Kinder. (A. Segh«Das siebfe Kr.») Der Mann sagte: «Haltts Maul». Er stampfte auf (там-таки) Wenn ihr die Schnauze halten könnt, dann konnte ich euch einen Rauchwaren besorgen (W. Bredel, «Die Pruf»). Отже, перший фразеологізм є одиницею літературно-розмовної мови; другий і третій відносяться до фамільярної сфери мови. Ця специфічна риса дає підстави виділити подібні синоніми як групу стилістичних синонімів.

Прикладами идеографічних синонімів, тобто таких фразеологічних одиниць, які висловлюючи одне поняття, відрізняються один від одного семантичними відтінками, є фразеологізми з таких уривків: Er versuchte ihr klarzumachen, daß es sich um «force majeure» handle... Unausgesetztfuhrte er den Ausdruck «force majeure» im Munde (B. Kellerm., «Die St. Anatol» «Wie Kathrin» dachte Henri «Ich will dich mahnen, daß du Gott liest, anstatt die Frauen.» das waren ihre Worte. Auch der andere Hugentott lag jetzt damit in den Ohren. (H. Mann, Henri IV, Jug»). В цілому, обидва фразеологізми перекладаються як «часто щось говорити, повторювати». Якщо перший фразеологізм позначає більш-менш нейтральну дію, його синонім (in den Ohren liegen) відзначається набагато більшою інтенсивністю («набридати, прожужжать все уши»).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Розглянувши II розділ слід відзначити наступне:

1, Група фразеологізмів лексико-семантичного поля «частин тіла» є однією з найпоширеніших груп у середовищі інших фразеологічних груп. Назви частин тіла є однією з найбільших груп слів які сприяють утворенню фразеологічних одиниць. Соматичну фразеологію утворюють одиниці фразеологізмів, один з компонентів яких - назва частини тіла людини або тварини. Це одна з обширних і продуктивних груп у фразеології. Широке вживання соматизмів у складі одиниць фразеологізмів в значній мірі обумовлене тим, що соматизми є одним з якнайдавніших шарів в лексиці різних мов і входять в ядро основного складу словарного фонду мови. Велика кількість соматизмів, вочевидь, є загальною рисою багатьох, якщо не всіх фразеологічних систем.

2, За статистикою, серед 17 найбільш частотних іменників, які входять до складу даних російських фразеологізмів, виявляються 8 лексичних соматизмів, а серед відповідних 17 німецьких іменників їх виявляється 11. Відповідно, ними є наступні частини тіла: око, рука, голова, нога, язик, ніс, вухо, серце, кров, плече. Менш частотними є компоненти: рот, палець, обличчя, волосся, зуби.

3, Більшість частин тіла і їх позначень мають трохи конотативних символічних значень, які впливають із основного значення «частини тіла» на основі метонімічного переносу. Наприклад: основними значеннями соматизмів з компонентом «голова/ head/ Kopf» є розважливість і розум або їх відсутність (to have a good head for something/ einen klaren/ offenen/ иметь ясную голову); здатність зосередитися (to keep one's head/sich deshalb nicht den Kopf wegreifen/ не терять голови)-, соматизм із компонентом «волосся/ hair /Haar» вживається для позначення таких емоцій, як страх (one's hair stood on end/ die Haare stehen zu

Berge/ волоси дьбом становяться), досада (to tear one's hair out/ sich die Haare ausraafen/рвать на себе волоси). Соматизм «очі/ eyes/ Augen» символізує одержання інформації, її вірогідність (to be all eyes/ ganz Auge sein/ смотреть во все глаза)\ подив (an eye-opener/ die Augen aufreiffen/ вытаращить глаза)-, основними значеннями соматизму «ніс/ nose/ Nase» вважаються позначення близькості (not to see beyond the end of one's nose/ nicht iiber die eigene Nase hinaus sehen/не видеть далше собственого носа), нездорову цікавість або пороки (to stick /poke one's nose into other people's affairs/ seine Nase in alies stecken/ совать нос не в свое дело)-, фразеологічні одиниці з соматизмом «язик/ tongue/ Zunge» символізує спілкування (to have lost one's tongue/ die Zunge verschlucken/ язык проглотить), балакучість (wag one's tongue/ sich die Zunge verbrennen/ языком трепать/ чесать; a fool's tongue runs before his wit/ das Herz auf der Zunge haben (або tragen)/ язык мой - враг мой); наступний соматизм «серце/ heart/ Herz» зустрічається частіше за всіх інших соматизмів і позначає почуття, переживання, настрої (from the bottom of one's heart/ von ganzem Herzen/от чистого сердца); характер людей (to have heart of gold/ big/ soft/ kind heart/ein Herz haben/viel Herz haben/ein Herz im Leibe haben/ ein Herz im Busen tragen/ имеют золотое/ добре/ большое сердце)-, соматизм «рука/ hand/ Hand» вживається в наступних виразах (to take something in hand / lay hands on/ die Hand auf etwas legen/ наложить руку на что-небудь/ прибрать что-нибудь к рукам). Серед інших фразеологізмів з соматизмом менш поширеними є «плечі», «нога», «пятка», «коліно».

Фразеологічні системи англійської, німецької, російської (і багатьох інших) мов демонструють «подвійний антропоцентризм» - походження та функціонування, тобто семантичну орієнтованість на людину як складових лексем-компонентів у їх прямих значеннях, так і особливо сукупних фразеологічних одиниць у їх фразеологічних значеннях.

РОЗДІЛ III. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ЧАСТИН ТІЛА» В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

3.1. Критерії, що впливають на характер міжмовної фразеологічної еквівалентності

На співвіднесеність фразеологічних одиниць англійського, німецької та російської мов впливають різні фактори й у різному ступені. Це призвело до того, що в будь-яких двох з цих трьох мов можуть спостерігатися повні або часткові структурно-семантичні еквіваленти, а в третьому - еквівалента може взагалі не бути. Наприклад, наявність повністю еквівалентних одиниць у російській та німецькій мовах і тотожної в значеннєвий, але різної в організаційному плані англійської одиниці: водити кого-небудь за ніс (російський) - *j-n an der Nase herumfuhren* (німецький) - *to draw the wool over someone's eyes* (англійський).

Першим і основним критерієм який визначає наявність як значеннєвих, так і структурно-семантичних еквівалентів серед фразеологізмів трьох мов, є значеннєва співвіднесеність яка має на увазі частковий або повний збіг основного загального значення фразеологічної одиниці і конотативного значення.

Наприклад: прослизнути між пальців - *to slip through one's fingers* - *durch die Finger schlupfen*; пускати пил в очі - *to throw dust in someone's eye*

- *j-m Sand in die Augen streuen*; віч-на-віч/ віч-на-віч - *Aug(e) in Aug(e)*
 - *face to face*; кричати в усе горло/у всю глотку - *to scream at the top of one's lungs*
 - *mit vollen Backen ausposauen*. В останньому співвідносному ряді при ідентичному лексичному значенні спостерігається різний компонентний склад: «кричати в усе горло» - «кричати в усі легені» - «кричати із всі щоки».

Застосовуючи семантичний критерій, слід зазначити спільність конотативних значень на основі яких, відбувається переосмислення лексичного сполучення у фразеологізм, в англійській, німецькій і російській мовах. Подібні семантичні зв'язки простежуються в мовах, які зіставляються, на матеріалі фразеологізмів з найбільш частотними компонентами *head/ Kopf/* голова, *eye/ Auge/* око («сприйняття, усвідомлення»); *hand/ Hand/* рука («активний вплив»); *heart/ Herz/* серце («почуття, емоційне відношення»); *mouth/ Mund/* рот («мовлення»); *tongue/ Zunge/* мова («мовлення») і інші. Фразеологічні ряди такого роду являють собою семантичні групи, у яких групова сема, наприклад, «розумовий процес», асоціюється із соматичним компонентом, наприклад: *head (часто brain)/ Kopf/* голова, а інші компоненти виступають у ролі носіїв диференціальних сем. Наприклад: *to cudgel one's brains over something - sich den Kopf über etwas zerbrechen* - ламати голову над чим-небудь. Проте, необхідно відзначити розходження конотативних асоціацій, так у фразеологічному ряді: *to bare one's heart - j-m das Herz ausschütten* - вилити душу, третій російський компонент не містить соматизму «серце», що є дуже характерним для російської мови, де слова «душу» і «серце» ототожнюються.

Наступним за важливістю критерієм є структура фразеологічної одиниці. Структурна (лексична та синтаксична) організація на відміну від першого критерію визначає наявність повних структурно-семантичних еквівалентів.

А.Д. Рахштейн, порівнюючи німецьку й російську фразеологічні системи, виділив лексичну організацію (компонентний склад) і синтаксичну структуру [36, с. 120]. Вказуючи, що семантична приналежність компонентів до тієї або іншої тематичної групи в цілому слабо відбивається на мірі міжмовної еквівалентності фразеологічних одиниць, Рахштейн А.Д. стверджує, що виключення становлять лише невеликі групи фразеологізмів. Так, наприклад,

підвищеною структурно-семантичною еквівалентністю володіють стійкі сполучення з компонентами-іменами реалій і власних імен не англійського, не німецького і не російського походження; це фразеологізми-інтернаціоналізми, тобто кальки, що сходять до часів Античності, біблійних переказів і взагалі до джерел на будь-якій третій мові. Наприклад, Achilles' heel - die Ferse des Achilles - ахиллесова п'ята; one's own flesh and blood - Fleisch und Blut - плоть і кров; all skin and bones - nur / nichts als Haut und Knochen - шкіра та кістки; an eye for an eye, a tooth for a tooth - Aug(e) um A ug(e), Zahn um Zahn - око за око, зуб за зуб.

Низька структурно-семантична фразеологічна еквівалентність є характерною рисою одиниць які включають компоненти, відповідності яких або взагалі відсутні в лексико-семантичній системі мови, яка зіставляється, або займають у ній периферійне положення. Однак А.Д. Рахштейн припускає і наявність зворотної залежності. Фразеологізми, в основі яких, лежать лексеми найбільш частотні як у самотійному вживанні, так і за своєю фразоутворювальною активністю, мають підвищену структурно-семантичну еквівалентність [36, с. 127]. Так, для фразеологічних одиниць до складу яких входять саме частотні в англійській, німецькій та російській мовах іменні фразеологічні компоненти-соматизми, такі як head/ Kopf/ голова, eye/ Auge/ око, Hand/ рука, finger/ Finger/ палець, heart/ HertJ серце структурно- семантична еквівалентність є досить великою, наприклад: to cry one's eyes out

- sich die Augen ausweinen - виплакати всі очі; to hold/carry one's head high

- den Kopf hochhalten - високо тримати голову; to turn someone's head - j- m den Kopf verdrehen - закрутити голову кому-небудь; to through dust in somebody's eyes -j -m Sand in die Augen streuen - пускати пил в очі; with all one's heart - aus ganzem (або vollem) Herzen - від усього серця / всім серцем; lay hands

on - die Hand auf etwas legen - накласти руку/ прибрати що- небудь до рук; to be with one foot on the graves - mit einem Bein im Grabe stehen - стояти однією ногою в могилі; to twist someone round one's little finger - j-n um den Finger wickeln - обернути, обвести навколо пальця кого-небудь. Таким чином, кількість еквівалентів серед фразеологізмів з компонентом «частина тіла» є досить великою, оскільки соматизми володіють дуже високою фразоутворювальною активністю [35, с. 12].

Синтаксична структура фразеологічних одиниць є важливою при порівнянні мов, у яких зв'язок слів відбувається за одним типом. Так, зіставляючи німецьку і російську мови (у яких показниками синтаксичного зв'язку слів є відмінникові закінчення, прийменники та сполучники, словоформи), можна говорити про структурно-синтаксичні схеми, які мають або не мають однозначної відповідності в мові, що зіставляється. Це характеризуються зниженою або підвищеною фразеологічною еквівалентністю. Наприклад, дана модель «дієприслівник доконаного виду + іменник» (сломя/ очертя голову; скрепя серце) є характерною тільки для російської мови, оскільки дієприслівників в англійській і німецькій мовах немає взагалі, отже, немає в наведених фразеологічних компонентів і повних еквівалентів у німецькій і російській мовах (фразеологізму «сломя/ очертя голову» відповідають різні за побудовою конструкції: to break one's neck - Hals über Kopf / mit dem Kopf nach unten). Таким чином, оскільки в мовах, що зіставляються (англійській і німецькій) у порівнянні з російською, є серйозні розходження в системі дієслова (складна система часів, особлива система дієприкметників, наявність такої невідмінюваної форми, як герундій тощо), а також відсутні категорії відмінка й особистих форм дієслова в англійській мові, при невідповідності чотирьох відмінків німецької мови й шести російського, не можна говорити про сувору структурно-

семантичну відповідність фразеологічних одиниць мов, що зіставляються. Тому даний критерій не є головним у визначенні структурно-семантичних еквівалентів фразеологічних одиниць.

Певну роль грає і приналежність фразеологічних одиниць до певного стилю, тобто їх стилістична маркованість. Однак, здебільшого, наявність комтюенту-соматизму в фразеологічній одиниці вже визначає його деяке розмовне забарвлення, за винятком одиничних фразеологізмів біблійного та античного походження. Тому цей критерій можна опустити при оцінці відповідності фразеологічних одиниць. Однак серед різко знижених просторічних структур стилістичні структурно-семантичні еквіваленти дуже рідкі. Як правило, просторічна фразеологія кожної мови має свою власну оригінальну організацію, що майже не має прямих аналогів у зіставлених віддалено споріднених і неспоріднених мовах, наприклад: *to be off one's head*; *by the skin of one's teeth*; *von hinten durch die Brust ins Auge*; *eine grope Lippe riskieren*; *sich das Maul wischen müssen*; роззуй очі; вожжа/ шлея під хвіст потрапила; ні юшка ні рила.

Структурно-семантична фразеологічна еквівалентність починає зникати разом зі зниженням продуктивності типових образів, по яких сформовані фразеологічні одиниці. Відповідно мінімум такої еквівалентності досягається фразеологізмами, в основі яких знаходяться унікальні образи, особливо, якщо образне мотивування є затемненим або взагалі втрачене для сучасного стану мови. Це означає, що найменш еквівалентно фразеологічні зрощення [за В.В. Виноградовим і М.М. Шанським]. Не випадково на матеріалі фразеологічних зрощень був зроблений у свій час висновок про «неперекладність» ідіом [37, с. 124]; фактично мова йде про відсутність у цих фразеологічних одиниць структурно-семантичних еквівалентів, тобто неможливість їх дослівного

перекладу.

Однак, якщо міжмовна еквівалентність визначається метонімічним переосмисленням загальнолюдських психофізіологічних процесів або історично сформованою мірою культурної спільності, яка у даному випадку є досить високою, але аж ніяк не абсолютною, фразеологічна структурно- семантична еквівалентність може бути досить високої [37, с. 126]. Наприклад: *to gnash one's teeth* ~ *mit den Zähnen knirschen* - скреготати зубами; *two heads are better than one* ~ *zwei Köpfe sind besser als einer* - одна голова добре, а дві краще; *to keep an eye/one's eyes on somebody* - *sein Auge auf j-n lenken* - не зводити очей з когонебудь; *to listen open-mouthed* - *den Mund aufreißten* - роззявити рота.

Отже, якщо в мовах, що зіставляються діють ті самі продуктивні «образні ідеї», за якими сформована значна кількість фразеологічних одиниць з однаковим або близьким значенням, то досить високою є імовірність, що в цих фразеологічних одиницях є структурно-семантичні еквіваленти в мовах, що зіставляються (повні або неповні) [37, с. 127]. Та навпаки, розбіжність типової образної основи зводить структурно- семантичну еквівалентність до мінімуму.

Таким чином, основними критеріями що визначають наявність еквівалентів серед англійських, німецьких і російських фразеологізмів, що містять компонент «частина тіла» у своєму складі, є загальний зміст фразеологічної одиниці і її лексична організація. Збіг або розбіжність семантики і компонентів фразеологізму (синтаксична структура практично ніколи збігається - внаслідок розходжень мовних систем), засновані на спільності або розходженні засобу переосмислення непов'язаного словосполучення в фразеологічну одиницю, забезпечує наявність еквівалентів і їх типи.

3.2. Аналіз фразеологічних одиниць з погляду структури та семантики

Взаємодія факторів семантичної та лексичної структур фразеологічних одиниць із компонентом «частина тіла» мов, що зіставляються призводить до утворення різних серій еквівалентів, Спостерігається повна тотожність або розходження структурного аспекту і повна тотожність сукупного змісту, повна значеннєва та неповна структурна тотожність, фразеологічні одиниці є повністю різними в семантичному аспекті при повній або неповній тотожності синтаксичної організації.

Структура Зміст ' .	Тотожність	Неповна тотожність	Розходження
	Структурно-семантичні		
Тотожність	еквіваленти		Семантичні
	Повні і Неповні s		еквіваленти j
Розходження	Структурні псевдо-еквіваленти		Не співвіднесені
	(«помилкові друзі перекладача»)		фразеологічні одиниці

Збіг плану вираження та плану змісту фразеологічних одиниць мов, що зіставляються веде до утворення серій структурно-семантичних еквівалентів. Оскільки збіг може бути повним і неповним, виділяються повні структурно-семантичні еквіваленти та неповні структурно-семантичні еквіваленти.

Повні структурно-семантичні фразеологічні еквіваленти - це такі фразеологічні одиниці англійської, німецької та російської мов, у яких при повній тотожності значення спостерігається тотожність із компонентного складу при схожій синтаксичній організації. Наприклад: to be at hand to ~~ bei der Hand sein - бути під рукою; to hold one's tongue - die Zunge halten - притримати язика; to welcome someone/ something with open arms ~ j-n mii offenen Armen empfangen / aufnehmen ~ зустрічати з розпростертими обіймами; to do something behind someone's back - It inter j-s Rucken - за с.»иною в кого-небудь; to turn one's back

upon somebody - j-m den Rucken kehren/ bieien/ wen den/ zeigen — повернутися спи
 mm; to be up to the ears in something — bis tiber die Ohren/ tiber beule Ohren - по
 вуха (наприклад; ■закоханий, у боргах); to twist someone round one's (little) finger
 - j-n um den Finger wkkeln -* обвести навколо пальця кого-небудь; to stand on one's
 own two feet — auf eigenen Pmem stehen/ fest auf den Relnen sfehen -- tmepdo стояти
 на йогах; to be bound hand and foot - sich Hand mid Fuft bin den — ж 'ятти сede ш*
 руках ĩ ногах.; to have something in hand/ to take something in hand - j-п/ etwas IS
 der Hand haben/ imlien -■ тримати у своїх руках; to take oneself in hand - sich in die
 Hand nehnten - взяти себе в руки; to wash one's hands of - seine Hande in Unschuld
 waschen -умити руки; to lose one's head - den Kopf verlieren - (по)губити голову; to
 come to a head - in den Kopf kommen - спадати на думку; to knock something into
 somebody's head/to get (put) somebody (or something) out of one's head (or mind) -
 sich etwas aus dem Kopf schlagen - викинути з голови; to take/put it into one's head -
 sich etwas in den Kopf setzen/ einbleuen/ eintrichtern/ meinstieren - убити, взяти собі
 що-небудь у голову; to bury one's head in the sand - den Kopf in den Sand stecken -
 зарити голову в пісок; to turn one's head - j-m den Kopf verdrehen - закрутити голову
 кому-небудь; to stretch one's legs - sich die Beine vertreten

- розім'яти ноги; to poke one's nose into someone else's business/ affairs -
 seine Finger in etwas stecken - сунути свій ніс у чужі справи; to have got one's head
 screwed on one's shoulders on the right way - seinen Kopf fur sich haben - мати свою
 голову на плечах; cannot see an inch beyond/before one's nose - nicht uber die eigene
 Nase hinaas sehen - не бачити далі власного носа тощо.

Причинами появи низки повних структурно-семантичних фразеологічних
 еквівалентів можуть бути запозичення з будь-якого третього джерела, або
 загальна етимологія в англійській і німецькій мовах (оскільки ці мови є
 близькорідними) і подальше запозичення фразеологічної одиниці російською

мовою. Однак останнє твердження довести важко, тому що у всіх трьох мовах у сфері соматичних фразеологізмів діють схожі семантичні фразоутворювальні моделі [37, с. 126]. Отже, варто вважати збігом наявність повних структурно-семантичних еквівалентів у зіставлених мовах.

Прикладами запозичених повних структурно-семантичних еквівалентів можуть бути наступні фразеологізми: Achilles' heel - die Ferse des Achilles - ахиллесова п'ята; one's own flesh and blood - Fleisch und Blut - плоть і кров; all skin and bones - nur (або nichts als) Haut und Knochen - шкіра так кістки; an eye for an eye, a tooth for a tooth - Aug(e) um Aug(e), Zahn um Zahn - око за око, зуб за зуб. Такі фразеологічні одиниці були запозичені англійською, німецькою та російською мовами з третіх джерел: в основному з Біблії та античній міфології Давньої Греції і Давнього Риму.

Під неповними структурно-семантичними фразеологічними еквівалентами розуміються такі фразеологічні одиниці, у яких при повній тотожності семантики є певні розходження компонентного складу (в межах досліджуваної групи фразеологізмів). Наприклад: to sag the lip - die Lippen hangenlassen - скривити/закопирити губи; to fall (or get) into somebody's hands - j-m in die Arme laufen — догодити в або лабету; to be all ears — ganz Ohr sein - в усі вуха слухати; to have one's eye on something/ someone - j-n (або etwas) nicht aus den Augen lassen - не зводити очей з кого-небудь, чого-небудь; to catch an eye - in die Augen fallen/ springen/ stechen - впадати в око; to have something at one's fingertips - etwas an den Fingern herzählen - знати що-небудь як свої п'ять пальців; to feel/find one's feet - (festen) Fufl fassen/ auf die Beine kommen - устати на ноги/ знайти (твердий) ґрунт під ногами; one's hair stood on end - die Haare stehen (або das Haar steht) zu Berge - волосся сторчма встають; to take something to heart - sich etwas zu Herzen nehmen приймати що-небудь близько до серця; to shoot off one's mouth - j-m das Maul

stopfen - заткнути ковтку кому-небудь/ закрити рот тощо. У даних фразеологічних одиницях варіюються або дієслівні компоненти (у межах однієї лексико-семантичної групи) або іменні компоненти зі значенням «частини тіла». Однак, ці розбіжності в лексичному складі не впливають ні на загальне образне значення фразеологізму, ні на його функціональні особливості.

Слід зазначити, що, з ряду причин, серія може бути неповною, тобто містити тільки два структурно-семантичних фразеологічних еквіваленти з будь-яких двох мов, що зіставляються. Наприклад:

> англійські і німецькі: to have one's hands full - фе Hande voll zu tun haben (мати турбот по горло, турбот повний рот); to split hairs - Haare spalten (копатися в дріб'язках); to a hair - (bis) aufs Haar genau (у точності); to live from hand to mouth - von der Hand in den Mund leben (зводити кінці з кінцями); to be/ go off one's head - im Kopf gestyrt sein/ nicht ganz richtig im Kopfe sein (з розуму зрушити), тощо.

> німецькі і російські: j-m in den Riicken fallen - нанести кому-либo удар в спину; j-m etwas ins Ohr blasen (raunen або setzen) - вешати лапшу на уши; etwas zu einem Ohr herein zum andern hinauslassen - в одно ухо влетело, в другое вылетело; j-п/ etwas mit Fiipen treten - презирать (топтать) ногами; sich den Kopf zerbrechen - ломать себе голову, тощо.

> англійські і російські: to beat/rack one's brain(s) - пораскинуть мозгами; with an eye to doing something — положить глаз; to lose face - ударить лицом в грязь; rack one's brains (for) - пораскинуть мозгами; in the twinkling of an eye - в мновение ока; apple of one's eye - (беречь) как зеницу ока; a puppet in the hands of somebody - игрушка в руках, тощо.

Найчастіше, перераховані вище фразеологічні пари структурно-семантичних еквівалентів мають семантичні фразеологічні еквіваленти.

Семантичні еквіваленти фразеологічних одиниць являють собою фразеологізми, тотожні за сукупним образним значенням, але відрізняються в плані вираження, як у лексичній, так і у синтаксичній організації. Слід зазначити, що в рамках даної роботи під семантичними еквівалентами розуміються тільки ті фразеологічні одиниці, у лексико-семантичному полі яких присутні соматизми. Наприклад: *to scream at the top of one's lungs - mit vollen Backen ausposaunen* - кричати в усе горло/у всю глотку; *work one's fingers to the bone* - не покладаючи рук; *to be under one's thumb - den Nacken beugen* - під п'ятою; *to have one's hands full - viel um die Ohren haben* - турбот повний ром; *to be fed up to the teeth - die Nase voll/plein haben* - бути ситим по горло чим-небудь; *to have one's heart in one's mouth/ throat - das Herz fiel ihm in die Nosen* - душа в н'яти пішла; *to be neck and neck - Kopf an Kopf* - потилиця в потилицю; *out of the mouths of babes and sucklings - er ist noch nicht trocken hinter den Ohren* - ще молоко на губах не обсохнуло тощо.

Від еквівалентних фразеологічних одиниць англійської, німецької і російської мов які мають у своєму складі соматизм, варто відрізнити структурні псевдоеквіваленти, які при повному або майже повному збігу структури мають різні або протилежні значення. Звичайно це мовні пари. Наприклад:

> німецько-російські пари: *aus der Haut fahren* (гніватися) - зі шкіри (геть) лізти (усердствовать, намагатися щосили); *sich auf die Lippen beißen* (чогось недосказати) - кусати губи (випробовувати досаду); *Da hast du eine lange Nase!* («дуля з маслом!») - мати занадто довгий ніс (бути надто допитливим).

> англо-німецькі пари: *not to turn a hair* (залишатися спокійним, зберігати холонокровність) - *j-m kein Haar krammen* (не кривдити нікого); *to have the heart to* (бути безсердечною людиною) - *eiti Herz haben* (бути серцевою, чуйною людиною); *to have one's tongue in one's cheek* (говорити щось несерйозне

і неважливе) - *mir klebt die Zunge am Gaumen* (дуже хотіти пити).

> англо-російські пари: *with one's nose in the air* (дивитися з висока) - ніс по вітрі (бути на чеку, у курсі подій); *to a hair* (у точності) - на волосок від (мало-мало, тільки-но не).

Подібні пари фразеологізмів з більш-менш розбіжними, а часом і протилежними значеннями виступають як «помилкові друзі перекладача» в сфері фразеології. Незважаючи на відсутність прямої матеріальної тотожності, вони являють собою серйозні практичні труднощі для ТИХ, хто вивчає дані мови, уводячи в оману спільністю лексичної й синтаксичної організації та повним розходженням у семантиці всього словосполучення в цілому [22, с. 265-266]. Інакше кажучи, тут спостерігаються асиметрія структури та змісту фразеологічних одиниць. Розходження в сукупному фразеологічному значенні при структурній тотожності фразеологічних одиниць, що зіставляються (англійські і німецькі, російські і німецькі, англійські і російські) можуть бути результатом різноспрямованого переосмислення однакових словесних комплексів у мовах, що зіставляються.

Однак, у більшості випадків структурна співвіднесеність фразеологічних одиниць мов, що зіставляються супроводжується функціонально- значеннєвою співвіднесеністю, оскільки в сфері соматичних фразеологічних одиниць мов, що зіставляються, діють схожі семантичні фразоутворювальні моделі.

Крім співвіднесених фразеологічних комплексів з компонентом «частина тіла», зустрічаються й не співвіднесені фразеологічні одиниці, які мають в своєму складі соматичний компонент. Вони являють собою групу фразеологічних зрощень які володіють будь-якою структурною особливістю (наприклад, до складу може входити архаїзм або словосполучення має застарілу синтаксичну будову або словоформу) і які це мають аналогів ні в структурному,

ні в значеннєвому планах. Також причиною відсутності еквіваленту може бути особлива унікальна для даної фразеологічної одиниці модель, за якою відбулося семантичне зрушення (наприклад, фразеологізм зобов'язаний своєю появою будь-якому з народних звичаїв, який є характерним для однієї з трьох націй). Наприклад: to have one's eye-teeth cut (бути розсудливим); to put one's foot into one's mouth (потрапити в неприємну ситуацію); to go cap in hand (поводитися сумирно); neck or nothing (хотіти одержати все); too old hand (досвідчена людина); to show (call) one's hand (показати щирі наміри); to have qn old head on young shoulders (бути мудрим); to have one's tongue in one's cheek (уникати дурощів); a heart of oak (відважна людина); to show the white feather (показати своє боягузтво) es Hegt (klar) vor den Augqn (бути очевидним); das Auge des Gesetzes (поліцейський); j-m um den Bart gehen (лестити); der Bart ist ab und der Ofen aus (щось не вийшло); (noch) am Bein haben (бути належним); kein Bein! (нічого подібного); Haare lassen m[^]sen (зазнати збиток); bleib mir damit vom Halse! (відстань, відв'яжися від мене!); die Hand auf die Tasche halten (бути скупим); ohne Hand und Fue (позбавлений логіки, необгрунтований); бити чолом; битливій норові бог ріг не дає; забубона голівонька; маючий вуха так чує; не щадячи живота; ні аза в очі; притча в язи цех; з гулькин ніс; семи п'ядей у чолі; тіпун на язик.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Узагальнюючи III розділ можна зробити такі висновки:

1. Зіставлення систем соматичних фразеологізмів трьох мов висвітлює наступні питання:

а) в чому полягають подібності та розбіжності між фразеологічними системами англійського, німецької і російської мов;

б) як вони проявляються в основних аспектах мови - функціональному, семантичному, формально-значеннєвому та структурному;

в) якими внутрішньомовними та екстралінгвістичними факторами вони обумовлюються, якою є ступінь міжмовної еквівалентності соматичних фразеологізмів.

2. Основними критеріями визначення наявності фразеологічних еквівалентів різних типів є міжмовна структурна і значеннєва співвіднесеність фразеологічних одиниць (синтаксична співвіднесеність має лише непрямий характер, оскільки зіставлені мови являють собою змішаний ряд із близькородинних і віддаленородинної мови, а для віддаленородинних мов безпосередня матеріальна тотожність граматичних структур є нетиповою). В основному мова йде про семантичну тотожність і розходження компонентів фразеологічних одиниць у їх нефразеологічному, регулярному значенні, тобто про більшу або меншу фразеологічну аналогію. На взаємодії даних двох критеріїв ґрунтується типологія міжмовних еквівалентів, серед яких виділяються структурно-семантичні (сполучають структурну та значеннєву співвіднесеність, тобто являють собою фразеологічні аналоги) і семантичні (тільки значеннєва тотожність при розходженні лексичного складу фразеологічних одиниць). Абсолютними фразеологічними еквівалентами є лише менша частина структурно-семантичних еквівалентів (в основному запозичені з третіх джерел

фразеологізми); в інших випадках еквівалентність є неповною, тобто мають місце ті або інші синтаксичні або лексичні розходження, що не впливають на загальне значення фразеологічних одиниць.

3. Спостерігається велика кількість і неповних структурно-семантичних еквівалентів фразеологічних одиниць лексико-семантичного поля «частин тіла» в мовах, що порівнюються. Це можна пояснити спільністю моделей, за якими відбувається переосмислення лексичного комплексу в фразеологічну одиницю в англійській, німецькій і російській мовах. Отже, основними критеріями що визначають наявність еквівалентів серед фразеологізмів мов, які порівнюються, що містять компонент «частина тіла» у своєму складі, є загальний зміст фразеологічної одиниці і її лексична організація. Збіг або розбіжність семантики і компонентів фразеологізму (синтаксична структура практично ніколи збігається - внаслідок розходжень мовних систем), засновані на спільності або розходженні засобу переосмислення непов'язаного словосполучення в фразеологічну одиницю, забезпечує наявність еквівалентів і їх типи.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проаналізувавши теоретичний матеріал із замовленої теми, можна зробити наступні висновки:

1. Англійські, німецькі та російські фразеологічні одиниці лексико-семантичного поля «частини тіла» представляють собою величезну групу фразеологізмів, що володіє своєрідними особливостями. Серед них зустрічаються фразеологізми всіх типів (за класифікацією В.В. Виноградова): фразеологічні зрощення (очертя голову - «нерозважно», держать ухо востро - «бути на сторожі», положи руку на серце - «відверто, щиросердно»), фразеологічні єдності (пускать пыль в глаза, с пальца высосать, кровь с молоком, положить зубы на полку, намылить голову), фразеологічні сполучення. Фразеологічні зрощення мають незмінність плану вираження, їх сукупні образні значення ніяк не виводяться з окремих значень слів які входять у фразеологічну одиницю. Фразеологічні єдності мають меншу спаяність компонентів, і їхнє сукупне значення якоюсь мірою мотивовано семантикою слів які складають єдність. Слід зазначити відмінність англійських і німецьких фразеологічних зрощень і єдностей від російських: для них не обов'язковою є незмінність структури (компоненти можуть замінятися без втрати образності та зміни сукупного значення одиниці). Фразеологічні сполучення не мають неподільний план вираження і їх семантика визначається значеннями їх компонентів. Найбільшу кількість соматичних фразеологізмів мов, що зіставляються складають саме фразеологічні єдності. Вони є різними за своїм походженням: є запозичені і споконвічні.

2. Фразеологічні одиниці англійської, німецької та російської мов з компонентом «частина тіла» володіють підрищеної міжмовної фразеологічною еквівалентністю. Це пояснюється тим, що ядра (тобто слова

- назви частин тіла) входять у високочастотну і споконвічну лексику кожної з мов і володіють високою фразоутворювальною активністю, що підвищує ступінь міжмовної еквівалентності.

3. Виділяються різні критерії, що визначають ступінь міжмовної фразеологічної еквівалентності: це, по-перше, значення фразеологічних одиниць, утворених за продуктивними або непродуктивними моделями семантичного зрушення (останнє визначає велика кількість міжмовних еквівалентів соматичних фразеологізмів, тому що це одна з деяких груп фразеологічних одиниць, що має спільність засобів переосмислення в англійській, німецькій та російській мовах). По-друге, це компонентний склад (слова, що входять до одиниці), оскільки граматична організація, як згадувалося раніше, носить для англійських, німецьких і російських мов, тільки непрямий характер, тому що для віддаленородинних мов безпосередній збіг граматичних структур не є властивим. По-третє, функціонально-стильова приналежність фразеологічної одиниці, але цей критерій також є периферійним, оскільки переважна більшість фразеологізмів лексико-семантичного поля «частин тіла» належить до розмовного стилю, і тільки невелика група фразеологізмів до літературного. Таким чином, взаємодія даних критеріїв призводить до виявлення наступних типів міжмовних фразеологічних еквівалентів:

- 1) повні структурно-семантичні еквіваленти (більша група соматических фразеологічних одиниць);
- 2) неповні структурно-семантичні еквіваленти;
- 3) семантичні еквіваленти (невелика кількість серед фразеологічних одиниць досліджуваної групи);
- 4) безеквівалентні фразеологізми (в основному фразеологічні зрощення з компонентом «частини тіла»);

5) структурні псевдоеквіваленти (дуже невелика група).

Найбільш продуктивними виявляються соматизми, функції яких в організації людини найбільш ясні, з цим же пов'язана легкість їх переосмислення.

4. Найбільшу групу соматичних фразеологічних одиниць представляють повні та неповні структурно-семантичні еквіваленти, причому найбільша їх кількість є фразеологічними одиницями які мають у своєму складі наступні назви частин тіла: голова/ head/ Kopf, волосся/ hair/ Haar, очі/ eyes/ Augen, зуби/ teeth/ Zahn, серце/ heart/ Herz, рука/ hand/ Hand. Це не є наслідком великої кількості запозичень однієї з зіставлених з іншою зіставлених мов, а, можливо, обумовлено простим збігом (в англійській, німецькій і російській мовах, незважаючи на їх далеке споріднення, діють аналогічні фразоутворювальні моделі в сфері соматических фразеологізмів).

5. Безеквівалентні фразеологічні одиниці, зазвичай, мають у своєму складі будь-який архаїчний елемент, або побудовані на метафоричному переосмисленні будь-якої місцевої реалії, зустрічаються в усіх трьох мовах, які зіставляються і являють собою значну групу.

Будучи частиною фразеологічних систем англійської, німецької та російської мов, соматичні фразеологізми мають підвищену фразеологічну еквівалентність, що виокремлює їх із загальної кількості фразеологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. - Харків: Вища школа, 1987. - 133 с.
2. Алехина А.И. Идиоматика современного английского языка (Idiomatic English) / А.И. Алехина. - Минск: Высшая школа, 1982. - 279 с.
3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. - Ленинград: ЛГУ, 1978. - 208 с.
4. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка / Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. Учеб. пособие для студентов, М.: Дрофа. 1999.-288 с.
5. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка (на английском языке). The English Word / И.В. Арнольд. - Ленинград: издательство «Просвещение», 1966. - 346 с.
6. Архангельский В.Л. (II) Омонимические соответствия устойчивых фраз и свободных предложений / В.Л. Архангельский. - В сб.: Вопросы истории и теории русского языка, вып. 3. - Тула, 1970.
7. Бабкин А.М. Русская фразеология, ее развитие и источники / А.М. Бабкин. - Л.: Наука, 1970. - 262 с.
8. Байер Х. Немецкие пословицы и поговорки / Байер Х., Байер А.: Сборник. - М.: Высш. шк., 1989.
9. Баран Я.А. Фразеологія: знакові величини / Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. - Вінниця: Нова Книга, 2008. - С. 100 - 117.
10. Бауер В. Энциклопедия символов / Бауер В., Дюмоц И., Головин С. - М.: «Крон-Пресс», 1998. - 512 с.
11. Блюм А. Семантические особенности соматической фразеологии / А.

- Блум. - М.: АСТ-пресс, 2000. - 20 с.
12. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография В. В. Виноградов. - М.: издательство «Наука», 1977. - 312 с.
  13. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов. - М.-Л.: АН СССР, 1983. — 126 с.
  14. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология / В.Г. Гак. - М.: Высшая школа, 1977. - 247 с.
  15. Голденков М. Осторожно! Hot Dog! Современный активный English / М. Голденков. - Минск: ООО «Инпредо», 1997. - 212 с.
  16. Городникова М.Д. Структурная организация фразеологизма и особенности его семантики / М. Городникова // Вопросы семантики фразеологических единиц (на материале русского языка): Тез. докл. и сообщ. - Новгород, 1971. - Ч. I.
  17. Девкин В.Д. Немецкая разговорная лексика / В.Д. Девкин. - М., 1973. - 200 с.
  18. Долгополов Д.А. Сопоставительный анализ соматической фразеологии (на материале русского, английского и немецкого языков) / Д.А. Долгополов: // Автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук. - Казань, 1973.
  19. Жуков В.П. Русская фразеология / В.П. Жуков Учеб. пособие для филологических спец. вузов. - М.: Высшая школа, 1986. - 310 с.
  20. Зиндер Л.Р. Современный немецкий язык / Л.Р. Зиндер, Т.В. Строева. - М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1975. - 410 с.
  21. Иорданская Л.Н. Лингвистика частей тела / Л.Н. Иорданская // Семиотика, лингвистика, поэтика: К столетию со дня рождения А.А. Реформатского. - М.: Языки славянской культуры, 2004. - С. 397 - 406.
  22. Исаев А.И. К сравнительному изучению соматической фразеологии (на материале узбекского, немецкого и английского языков) / А.И. Исаев. -

Самарканд: Фразеологический бюллетень, 1972, № 1.

23. Копыленко М.М. Очерки по общей фразеологии / Копыленко М.М., Попова З.Д. - Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1989. - 93 с.

24. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. - М.: Просвещение, 1986. - 212 с.

25. Кунин А.В. Некоторые вопросы английской фразеологии / А.В. Кунин. В кн.: «Англо-русский фразеологический словарь». - М.: Советская Энциклопедия, 1967. - С. 1253 - 1263.

26. Кунин А.В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре / А.В. Кунин // Тетради переводчика. - М.: 1964.-С.3-19.

27. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. Опыт систематизированного описания / А.В. Кунин. - М.: Международные отношения, 1972. - 187 с.

28. Куницкая Н.В. Функционально-семантическая динамика соматических лексем в составе фразеологических единиц / Куницкая Н.В., Мельник В.Ф., Данилов Б.С. // Дериватология и динамика в романских и германских языках. - Кишинёв, 1989. - С. 48 - 55.

29. Левковская К.А. Лексикология немецкого языка / К-А. Левковская. - М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1956. - 248 с.

30. Литвинов П.П. Фразеология. Повышаем речевую готовность / П.П. Литвинов. - М.: «Примстрой-М», 2001. - 176 с.

31. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии / В.М. Мокиенко. - М.: Высшая школа, 1990. - 192 с.

32. Молоткова А.И. Основы фразеологии русского языка / А.И. Молоткова. -

Л.: Наука, 1977.-284 с.

33. Мордкович Э.М. К вопросу о семантических полях соматических фразеологизмов / Э.М. Мордкович. - В сб.: Вопросы семантики фразеологических единиц славянских, германских и романских языков. 4.2. — Новгород, 1972.
34. Ніколенко А.Г. Лексикологія англійської мови - теорія і практика / А.Г. Ніколенко. - Вінниця: Нова книга, 2007. - С. 272 - 287.
35. Пеклер М.А. Русско-немецкая идиоматичность (на материале глагольно-субстантивных сочетаний, образуемых частотными переходными глаголами) / М.А. Пеклер. АКД. — Тбилиси, 1967.
36. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А.Д. Рахштейн. - М.: Высшая школа, 1980. - 143 с.
37. Реформатский А.А. Введение в языкознание / А.А. Реформатский. — М.: издательство «Просвещение», 1962. - 544 с.
38. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. - М.: ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2001. - 624 с.
39. Ройзензон Л.И. Лекции по общей и русской фразеологии / Л.И. Ройзензон. — Самарканд: Изд-во Самарк. ун-та, 1973. - 221с.
40. Ройзензон Л.И. Фразеологизация как лингвистическое явление / Л.И. Ройзензон // Тр. Самарканд, гос. ун-та. Новая серия. 1961. - № 113.
41. Смит Л.П. Фразеология английского языка / Л.П. Смит. - Гос. Учебно- пед. изд-во Министерства Просвещения РСФСР. - М.: 1959. - 208 с.
42. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. - М.: Языки русской культуры, 1996. - 228 с.
43. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер. - М.: «Гранд», 2001.

- 120 с.
44. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка / И.И. Чернышева. - М.: Высшая школа, 1970. - 200 с.
45. Чернышева И.И. Явление синонимии и полисемии во фразеологии немецкого языка / И.И. Чернышева // Иностр. яз. в шк. - 1960. - № 6.
46. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. - М.: Высшая школа, 1969. - 232 с.
47. Шкляр В.Т. О словаре фразеологических синонимов / В.Т. Шкляр // Проблема фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. - Вологда, 1967.
48. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д.Н. Шмелев. - М.: Наука, 1973. - 280 с.
49. Яковлевская А.В. Факторы возникновения фразеологических единиц / А.В. Яковлевская. «Уч. зап. Волгоградского пединститута», 1961, вып. 14.
50. Agricola E. Worter und Wendungen / Agricola E., Gomer H., Kufner R. Worterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. - Leipzig, 1972. - 996 s.
51. Akhmanova O. The principles of linguistic confrontation / Akhmanova O., Melenchuk D. - М.: Moscow University Press, 1977. - 176 p.
52. Bally Ch. Precis de stylistique / Ch. Bally. - Geneve, 1905.
53. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. - 2., durchges. und erg. Aufl. - Tuebingen: Niemeyer, 1997.
54. Helmut C. Unsere Haustiere in sprichwortlichen Redensarten / C. Helmut. - „Muttersprache“, 1962, H. 11.
55. Jennifer Seidl English Idioms and How to Use Them / Jennifer Seidl, W. McMordie. - М.: Высшая школа, 1983. - 266 с.
56. Klappenbach R. Feste Verbindungen in der deutschen Gegenwartssprache / R. Klappenbach. - Halle, 1971. - 300 s.

57. Muller W.E. Wortbildung — Ausdruck der Zeit / W.E. Muller. - „Muttersprache“, 1961, H. 3.
58. Psycholinguistics. A Book of Readings, [ed. by Sol Saporta]. - NewYork, 1950.- 125 pp.
59. Schemann H. Deutsche Idiomatik / Schemann H. - Hueber, 1995.
60. Wolf F. Moderne deutsche Idiomatik / Wolf F. - Hueber, 1995.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЗМОМ «HAND/ HAND/
РУКА»

Фразеологічні одиниці з соматизмом «hand» у англійській мові Фразеологічні
одиниці з соматизмом «Hand» у німецькій мові Еквівалент даної фразеологічної
одиниці у російській мові

- to take something in hand/ lay hands on • die Hand auf etwas legen • прибрать
что-либо к своим рукам
- to hold well in hand • j-п/ etwas in der Hand haben/ halten • держать в своих руках
- to take oneself in hands • sich in die Hand nehmen • взять себя в руки
- hands off! • Hand von der Butte! • Руки прочь!
- to fall/ get into somebody's hands • in j-s Hand fallen/ j-m in die Hande fallen/ j-m in die
Hand laufen • попасться в руки
- to give a free hand • freie Hand haben • развязать руки
- to be tired/ bound hand and foot • an Handen und Fiipen gefesseit/ gebunden sein •
быть связанным по рукам и ногам
- to change hands • von Hand zu Hand gehen • переходить из рук в руки, ходить по
рукам, из рук в руки
- at first/ second hand • etwas aus erster/ zweiter/ dritter Hand (erfahren, wissen, kaufen)
• из первых/ вторых/ третьих рук (узнать, купить что-нибудь)
- to seek somebody's hand in marriage • um die Hand anhalten/ bitten • просить руки
• to wash one's hands of • seine Hande in Unschuld waschen • умыть руки

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЗМОМ «HEART/ HERZ/

СЕРДЦЕ»

Фразеологічні одиниці з соматизмом «heart» у англійській мові	Фразеологічні одиниці з соматизмом «Herz» у німецькій мові	Еквівалент даної фразеологічної одиниці у російській мові
• from the bottom of one's heart	• von ganzem Herzen	• от чистого сердца
• with all one's heart	• aus ganzem (vollem) Herzen	• от всего сердца, от всей души
• heart is bleeding	• ihm tat das Herz im Leibe weh	• сердце кровью обливается
• to eat one's heart out	• das Herz dreht sich mir im Leibe um	• сердце болит
• to win one's heart	• j-s Herz gewinnen	• покорить, завоевать чье-либо сердце
• to take something to heart	• sich etwas zu Herzen nehmen	• принимать что-либо близко к сердцу
• to have heart of gold/ big/ soft/ kind heart	• ein Herz haben/ viel Herz haben/ ein Herz im Leibe haben/ ein Herz im Busen tragen	• иметь золотое, доброе, большое сердце
• to open one's heart to	• sein Herz an j-m verloren haben/j-m das Herz offnen	• открыть сердце, отдать крму-то свое сердце
• to break one's heart	• j-n ins Herz treffen	• разбить сердце
• one's heart sank into one's boots	• er tragt sein Herz in der Hand	• душа в пятки ушла

• to bare one's heart	• jemand das Herz ausschuetten	• изливать душу
-----------------------	--------------------------------	-----------------

ДОДАТОК Г

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЗМОМ «EYES/AUGEN/ ГЛАЗА»

Фразеологічні одиниці з со- матизмом «eyes» у англійській мові	Фразеологічні одиниці з соматизмом «Augen» у німецькій мові	Еквівалент даної фразеологічної одиниці у російській мові
• to be all eyes	• ganz Auge sein	• смотреть во все глаза, смотреть в оба
• an eye-opener	• die Augen aufreiffen	• выпучить глаза
• with an eye to doing something	• die Augen brennen Him danach	• положить глаз на что- либо, глаза горят
• the envy eye/ green eyes	• ein boses Auge haben	• дурной глаз
• to open somebody's eyes to something	• j-m die Augen offnen (tiber)	• открыть глаза на что- либо

Додаток Г

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЗМОМ «HAIR/HAAR /
ВОЛОС»**

Фразеологічні одиниці з соматизмом «hair» у англійській мові	Фразеологічні одиниці з соматизмом «Haar» у німецькій мові	Еквівалент даної фразеологічної одиниці у російській мові
• one's hair stood on end	• die Haare stehen zu Berge	• волосы дыбом становятся
• to tear one's hair out	• sich die Haare ausraufen	• рвать на себе волосы
• to split hairs	• Haare spalten	• цепляться к мелочам
• by a hair	• um ein Haar	• на волосок.

Додаток Д

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЗМОМ «EAR / OHR / УХО»

Фразеологічні одиниці з соматизмом «hair» у англійській мові	Фразеологічні одиниці з соматизмом «Haar» у німецькій мові	Еквівалент даної фразеологічної одиниці у російській мові
• to be all ears	• (ganz) Ohr sein/ mit beiden Ohren horchen (auf etwas)	• слушать во все уши
• to pick up somebody's ears	• die Ohren spitzen	• насторожить уши
• to be over head and ears in love	• bis über die Ohren verliebt sein	• влюбиться по уши
• be up to the ear in work	• viel um die Ohren haben	• по уши увязнуть в работе, быть по уши в работе

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЗМОМ «NOSE/NASE /
НОС»**

Фразеологічні одиниці з соматизмом «nose» у англійській мові	Фразеологічні одиниці з соматизмом «Nase» у німецькій мові	Еквівалент даної фразеологічної одиниці у російській мові
• not to see beyond the end of one's nose	• nicht tiber die eigene Nase hinaas sehen	• не видить дальше собственного носа
• to stole something under one's nose	• j-m etwas vor der Nase wegschnappen / wegnehmen	• стянуть у кого-либо что-либо из под носа
• to stick /poke one's nose into other people's affairs	• seine Nase in alies stekken	• совать нос не в свое дело
• to look down one's nose at somebody/ with one's nose in the air	• die Nase hoch tragen/ aufwerfen/ einspannen	• задирать нос, важничать

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЗМАМИ «MOUTH, TEETH, TONGUE /MUND, ZAHNE, ZUNGE/POT, ЗУБЫ, ЯЗЫК»

Фразеологічні одиниці з соматизмом «mouth, teeth, tongue» у англійській мові	Фразеологічні одиниці з соматизмом «Mund, Zahne, Zunge» у німецькій мові	Еквіваленти даних фразеологічних одиниць у російській мові
• to keep one's mouth shut	• j-m den Mund stopfen	• заткнуть рот, набрать в рот воды
• to show one's teeth	• einen Zahn gegen j-n haben/ die Zahne fletschen	• иметь зуб на кого-либо
• an eye for an eye, a tooth for a tooth	• Aug(e) um Aug(e), Zahn um Zahn	• око за око, зуб за зуб
• armed to the teeth	• bis auf die Zahne bewaffnet sein	• вооруженный до зубов
• to have lost one's tongue	• die Zunge verschlucken	• язык проглотить
• the word is on the tip of my tongue	• etwas auf der Zunge haben/ das habe ich auf der Zunge	• на языке вертится
• to wag one's tongue	• sich die Zunge verbrennen	• языком чесать/ трепать
• to hold one's	• die Zunge im Zaum halten	• держать язык за зубами
• a clever tongue will take you anywhere	• beredter Mund geht nicht zugrund	• язык до Киева доведет
• a fool's tongue runs before his wit	• das Herz auf der Zunge haben/ tragen	• язык мой - враг мой
• to loose one's tongue	• eine lose Zunge haben	• развязать язык, быть несдержанным на язык